

Lorestan University

Analysis of the Similarities between Marcel Mauss's Theory of Magic and Selected Works of al Ghazali and Shaykh Bahai

Sara Parsakhoo¹ , Ahmad Khiali Khatibi² and Torab Jangi GHahraman³

1. Corresponding Author, PhD Student, Department of Persian Language and Literature , CT.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: sara.parsakhoo@iau.ir
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, CT.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Ahm.khialikhatibi@iauctb.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, CT.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Tor.Jangi_GHahraman@iauctb.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 01 September 2025
Received in revised form 02 December 2025
Accepted 13 December 2025
Available online 22 December 2025

Keywords:
Ghazzali,
Sheikh Bahai,
Marcel Mauss,
Magic,
Supernatural

ABSTRACT

Objective: The aim of this article is to examine the ambiguous component of magic within the occult sciences and to analyze the similarities between Marcel Mauss's perspective in A Theory of Magic and certain works of al-Ghazali and Shaykh Bahai. The study also seeks to demonstrate that the concept of magic has been present throughout history and across different cultures and religions, attracting the attention of various thinkers.

Method: This study is conducted using the historical research method with an analytical approach. Early sources and classical texts have been consulted, and the data have been collected and analyzed through the examination of texts and manuscripts. In addition, to provide documentary evidence, images of talismans have been reproduced directly and without alteration from manuscript sources and included in the article.

Results: The findings indicate that magic is an ancient and cross-cultural phenomenon that has existed in many human societies, even prior to the emergence of language and writing. Moreover, the perspectives presented in Marcel Mauss's works show certain similarities with discussions found in the writings of al-Ghazali and Shaykh Bahai. Furthermore, magic has been widely reflected in literary and cultural texts across the world and has consistently attracted the attention of different societies.

Conclusion: The results of the study suggest that magic, as a long standing and complex phenomenon, has been addressed within various intellectual and cultural traditions, and thinkers from diverse religious and cultural backgrounds have engaged with it. This indicates that the concept of magic has historically existed on the margins while remaining in interaction with intellectual and religious systems, and it continues to hold significance in cultural and historical studies.

Cite this article: Parsakhoo, S., Khiali Khatibi, A. & Jangi GHahraman, T. (2026). The Effect of Narrative Therapy Integrated with the Teachings of the Masnavi on Coping Styles (Case Study: University Students Who Are Victims of Cyberbullying). *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (8), 1-37.

<https://doi.org/10.22034/api.2026.2091013.1793>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2091013.1793>

Introduction

This introduction presents the subject of the article, namely an examination of magic and an analysis of the similarities between Marcel Mauss's theory and selected works of al Ghazali and Shaykh Bahai. It begins by outlining the lives and intellectual positions of these three thinkers. Marcel Mauss, a French sociologist and anthropologist, offered a social analysis of magic in his book *A Theory of Magic*. Within the Islamic intellectual tradition, al-Ghazali and Shaykh Bahai also addressed issues related to magic, talismans, and the occult sciences in their writings. The study draws upon historical sources, classical texts, and manuscript materials, and incorporates images of talismans and related illustrations from these manuscripts to enrich the discussion. The introduction then surveys the historical background of magic in Iran and beyond. Magic is presented as an ancient phenomenon that has appeared across diverse cultures, from the civilizations of Mesopotamia and ancient Iran to the Islamic period. In ancient Iran, figures such as priests and Magi were associated with these practices, and some scholars have linked the European term "magic" to the word Magus. Beliefs concerning magic, spirits, supernatural forces, and narratives such as that of Harut and Marut further attest to the deep roots of this phenomenon in early cultural traditions. The introduction also addresses the functions of magic in human life, ranging from attempts to control natural forces and ward off illness and danger to the use of amulets, talismans, and specialized ritual instruments. Magic is described as having both benevolent and malevolent forms: "white" magic, intended for protection and the removal of harm, and "black" magic, which seeks to injure others through recourse to demonic forces and has been regarded by religious scholars as forbidden or even as disbelief. These discussions provide the conceptual framework for a comparative analysis of the perspectives of Mauss, al-Ghazali, and Shaykh Bahai on the subject of magic.

Method

This study is conducted using the historical research method with an analytical approach. Early sources and classical texts have been consulted, and the data have been collected and analyzed through the examination of texts and manuscripts. In addition, to provide documentary evidence, images of talismans have been reproduced directly and without alteration from manuscript sources and included in the article.

Results

The findings indicate that magic is an ancient and cross-cultural phenomenon that has existed in many human societies, even prior to the emergence of language and writing. Moreover, the perspectives presented in Marcel Mauss's works show certain similarities with discussions found in the writings of al-Ghazali and Shaykh Bahai. Furthermore, magic has been widely reflected in literary and cultural texts across the world and has consistently attracted the attention of different societies.

Conclusion

As Marcel Mauss has argued, magic is closely connected with tradition and is transmitted from generation to generation. Magical rites and rituals function as traditional practices whose effects are believed to arise from the very performance of these customary actions. In many traditional descriptions, the magician is portrayed as possessing an unusual or abnormal appearance, sometimes characterized by physical irregularities such as deformity, one eyedness, or other disabilities. Historically, certain groups, including women and Jews, have more frequently been associated with accusations or suspicions of magical practice. Although the magician derives authority from tradition, the extent of this authority is ultimately determined by public belief; in other words, society itself grants the magician his or her power.

Throughout human history, magic has remained a fascinating yet ambiguous and mysterious subject, attracting the attention of philosophers and alchemists and occupying an important place in theoretical inquiry. As demonstrated in this article, there are notable points of similarity between the perspectives examined. While *A General Theory of Magic* is accessible to a broader readership interested in ancient rituals and traditions, it is also widely used by contemporary scholars across various disciplines. Today, many researchers draw upon and cite this work in their studies. Mauss's theory of magic not only presents striking and previously unfamiliar portrayals of magical practices among early human societies and diverse ancient cultures, but the author's innovative analyses have also established the work as an important classical text. Consequently, linguists, psychologists, historians of religion and mysticism, and scholars of art frequently refer to it and benefit from its insights. Through his observation of the social realities of so-called "primitive" societies, Mauss concluded that the thought of early peoples also possessed its own distinctive form of rationality. The influence of Mauss's theory has therefore extended far beyond ethnography, shaping research in linguistics, psychology, religious studies, and Oriental studies. In the contemporary era, as the paths of art, magic, and science intersect once again, *A General Theory of Magic* has come to be regarded as a classic work.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

تحلیل تشابهات نظریه جادوی مارسل موس، با برخی از آثار غزالی و شیخ بهایی

سارا پارساخو^۱، احمد خیالی خطیبی^۲، تراب جنگی قهرمان^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: sara.parsakhoo@iau.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Ahm.khialikhatibi@iauctb.ac.ir

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Tor.Jangi_GHahraman@iauctb.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی، تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱	هدف: هدف این مقاله بررسی مؤلفه مبهم جادو در علوم غریبه و تحلیل تشابهات دیدگاه مارسل موس در کتاب «نظریه جادو» با برخی از آثار غزالی و شیخ بهایی است. همچنین مقاله می‌کوشد نشان دهد که مفهوم جادو در طول تاریخ و در میان فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف حضور داشته و مورد توجه اندیشمندان گوناگون قرار گرفته است. روش پژوهش: این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحقیق تاریخی و با رویکرد تحلیلی انجام شده است. در این راستا به منابع و متون متقدم مراجعه شده و داده‌ها از طریق بررسی متون و نسخ خطی گردآوری و تحلیل شده‌اند. همچنین به منظور ارائه شواهد، تصاویر طلسم‌ها به صورت مستقیم و بدون تغییر از نسخه‌های خطی تهیه و در مقاله درج شده‌اند. یافته‌ها: بررسی‌ها نشان می‌دهد که جادو پدیده‌ای کهن و فرافرنه‌نگی است و در بسیاری از جوامع بشری، حتی پیش از شکل‌گیری زبان و خط، حضور داشته است. همچنین دیدگاه‌های مطرح‌شده در آثار مارسل موس در برخی موارد با مباحث طرح‌شده در آثار غزالی و شیخ بهایی شباهت‌هایی دارد. علاوه بر این، جادو در متون ادبی و فرهنگی جهان نیز بازتاب گسترده‌ای داشته و همواره مورد توجه جوامع مختلف بوده است. نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که جادو به‌عنوان پدیده‌ای دیرپا و پیچیده، در سنت‌های فکری و فرهنگی مختلف مورد توجه قرار گرفته و اندیشمندان با پیشینه‌های دینی و فرهنگی متفاوت به آن پرداخته‌اند. این امر بیانگر آن است که مفهوم جادو همواره در حاشیه اما در تعامل با نظام‌های فکری و مذهبی حضور داشته و همچنان در مطالعات فرهنگی و تاریخی اهمیت دارد.

استناد: پارساخو، سارا؛ خیالی خطیبی، احمد و جنگی قهرمان، تراب. (۱۴۰۴). تحلیل تشابهات نظریه جادوی مارسل موس، با برخی از آثار غزالی و شیخ بهایی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، ۴ (۸)، ۳۷-۱. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2091013.1793>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2091013.1793>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

مارسل موس کتابی دارد بعنوان «نظریه جادو»^۱ که در این مقاله به معرفی مؤلف و اثر می‌پردازیم. سپس تشابه اثر را با برخی آثار غزالی و شیخ بهایی تحلیل خواهیم نمود. با توجه به اهمیت سرگذشت پرفراز و نشیب جادو در آثار ایشان، سیر تحول و کارکرد جادو و تشابهات، در این آثار با تکیه بر نظریه جادو مارسل موس، از مهمترین دغدغه‌ها و اهداف این مقاله است. فیلسوفی از دیار توس بنام امام محمدغزالی که مذهب شافعی داشت و از دل تاریخ در قرن پنجم در میان سلجوقیان برخاست. او به علوم عرب و عجم تسلط داشت و از موارد جادویی در کتب مجربات و مخزن الاوافق هم نوشت. غزالی از نظام الملک طوسی و امام الحرمین جوینی تأثیر گرفت و بر این عربی عبدالقادرگیلانی تأثیر نهاد. شیخ بهایی، فیلسوفی که در سال ۹۲۵ خورشیدی در بعلبک لبنان طلوع کرد و بعد به ایران آمد. او گرایش صوفیانه داشت. او هم مفصل از جادو صحبت نمود. شیخ بهایی در کتب سرالمستتر و نقش سلیمانی هم از جادو نوشت. ملاصدرا هم از شاگردان شیخ بود. این علامه در سال ۱۰۰۰ خورشیدی در اصفهان درگذشت و در مشهد به خاک رفت. موس هم در فرانسه از جادو نوشت. تجربه ی زیسته ی موس بین سالهای ۱۸۷۲ تا ۱۹۵۰ بوده است و بر ساخت ذهنی او حول محور جادو هم استوار بوده است. موس یک جامعه شناس و اناساس شناس فرانسوی ست که آثار آکادمیک او از مرزهای جهان گذشته و منتشر شده است. موس تأثیر گرفته از امیل دورکیم بوده و برکلودی لوی استروس (بنیانگذار انسان شناسی ساختارگرا) تأثیر نهاده است.

برای پر بارتر شدن این مقاله، از مباحث مرتبط، از آثار متأخرین و محققین معاصر نیز استفاده شده است. از میان منابع و متون متقدم تاریخی و کتب خطی معدودی که در زمینه جادو نوشته شده است نیز بهره برده شده است. یافته ها نشان می‌دهد که ارتباط معنا داری بین نظریه موس و برخی آثار غزالی و شیخ بهایی هست اما گذر از جاده ی جادو مثل حرکت در یک مه غلیظ است و باید خیلی با احتیاط راجع به این یافته‌ها نوشت.

در مورد تصاویر و نقوش طلسمات و ادعیه توجه به نسخ خطی هم در حوزه ی هنر قابل توجه میباشد زیرا بعضی این نقوش بسیار ماهرانه و خلاقانه مصور شده اند. در آثار غزالی و شیخ بهایی، ترسیم عوالم رازآمیز و موجودات عجیب و غریب در قالب هیکل یا حیوان یا درخت، نمایانگر آداب و رسوم قبیله و قومی، در یک دوره یا یک محل هم می‌تواند باشد. همچنین در آثار ایشان، تجلی سبک خاص هر دوره در این طلسمات مصور مشخص است. دریافت تصویرگر از محیط اطرافش در نقوش مرموز نسخه‌های خطی قابل تأمل است. جادو دیالوگ خاص خودش را دارد. کاتب جادو گاهی یک نگارگر طلسم است که باورهایش را به تصویر کشیده است. این جلوه های شمایل شناسانه، آیکونولوژی (Iconology) در نقوش منقوش شده از ساحران، مفاهیم خاصی را القاء می‌کند. لذا این مقاله مصور است و در قسمتهای مختلف این مقاله از تصاویر استفاده شده است. بخشی از ارجاع به کتب خطی هم بصورت برشی از خود کتاب تنظیم شده است.

برای ورود به موضوع، ابتدا در مورد خود جادو در ایران مقدمه ای آورده می‌شود. «بشر از سپیده دم تاریخ با جادو آشنایی داشته است.» (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۲۳۸) اینکه قدمت جادو در جهان و ایران، چقدر است، نمی‌توان پاسخ علمی دقیقی داد ولی تا اندازه‌ای می‌توان آنرا تحلیل نمود. بومیان نخستین ایران به فنون جادو آگاهی داشته‌اند. گرچه بیشتر آثارشان در دل تاریخ گم شده است اما بومیان غیر آریایی نیز به جادو متمسک شده‌اند. پس از ورود آریایی‌ها به ایران تأثیر اعتقادات بومیان بر این مهاجمان غلبه کرد و سنن آریایی‌های مهاجر با اعتقادات بومیان اصیل ایران در هم آمیخت. جادو قبل از ساسانیان نیز در ایران کارکرد داشته است. جادو در هخامنشیان با نفوذ مغ‌ها در آیین زرتشت هم بوده است. و در کل در تمام اقوام هندواروپایی کارکردهای جادو وجود داشته است. در عهد باستان و در سرزمینهای شرقی، صاحبان این علم را «کاهن» و «کهنه» و در ایران، دانایان این رموز را «مغ» یا «مغان» می‌نامیدند. فرنگیان نیز علوم خفیه را «ماژی» نامیده و ریشه این لغت را از کلمه مغ دانسته‌اند. اینجا هدایت از اعمال جادوگرانه صحبت می‌کند: «مغها کسانی بودند که درمان کردن بیماریها را برعهده داشتند و اعمال جذب دوست و دفع دشمن و آزار دادن کسان را در جامعه انجام می‌دادند. این افراد با ساختن مجسمه مومی به شکل اشخاص و انجام دادن برخی کارهای جادویی روی آنها، این اشخاص را به دردها و زخمهای مهلکی دچار می‌ساختند. (هدایت، ۱۳۲۶، ص ۸) به هر حال در دوران زردشت جادو و جادوگری

در همه جا رایج بوده است. «زردشت که پزشکی و دیگر پیشه‌ها و هنرها را از راه دانش ایزدی و بینش مینوی آموخته بود، در دوره حیات وردهایی را که از راه دین فرا گرفته بود، برای دور کردن بلا و شکست دادن دیو و پری و بی‌اثر کردن جادوگری و پری‌گری و درمان کردن بیماریها و مانند آن‌ها به کار می‌برد:» (تفضلی آموزگار، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱۰۸) "علوم فراحسی، به قدیمی‌ترین تمدنهای تاریخ برمی‌گردد. «باورهای کهن بر این است که دو فرشته هاروت و ماروت که از فرشتگان مقرب خداوند بودند، به سبب این که از تقوا دور شدند به عذاب الهی دچار شدند که خداوند آن دو را در چاهی در بابل سرنگون بیاویخت. آنها از آنجا به سحر و جادو پرداختند و به مردم جادو می‌آموختند.» (لغت‌نامه دهخدا) این افسانه که اصلش بابلی ست و متن سومری و آکدی آن بدست آمده است، خاستگاه پیدایش جادو و جادوگری را در بابل می‌نهد. (خزائلی، ۱۳۴۱، ج ۱، ص ۶۳۳) سحر از بین‌النهرین که مرکز پیدایش و رواج جادو بود، به میان مردم عرب آمد، چون به احتمال زیاد کلمه عربی سحر از واژه آکدی، یا آرامی ساحیرو، به معنای ساحر گرفته شده است. برخی، ایران را از جایگاه اولیه پیدایش سحر و جادو و کلد و آشور را محل رواج جادو (جن‌گیری، طلسم‌سازی و عزایم‌خوانی) دانسته‌اند. (هدایت، ۱۳۲۶، ج ۱، ص ۸) «از همان زمان که در بستر تاریخ، خدایان بین‌النهرین و ایران باستان، از چند خدایی به تثلیث و سپس به یک خدایی رسیدند، جادو هم به موازات این تغییرات تدریجی پیش آمده است. اعتقاد به جادواز یک سو و ورود باورهای سایر ممالک، مثل یونانیان و رومیان به جامعه اسلامی از سوی دیگر، موجبات رواج این نوع اعمال شگفت آور را فراهم کرد.» (براتی، ۱۳۹۵، ص ۳) این حد از قدمت منجر به قوام و دوام این موضوع و بررسی آن می‌باشد. حتی با ظهور اسلام نیز جادو در حاشیه باورهای بشریت مطرح بوده است. جادو راهکار حرکت مسالمت آمیز با همه ی ادیان و فرهنگها را پیدا کرده است. جادو امری سری، مکنون و فراحسی می‌باشد که باید خارج از فرمولهای علمی علوم تجربی به آن پرداخت. موس: «اعتقاد بر این است که نقش های جادویی در جوامع مخفی است.» (موس، ۱۳۹۷، ص ۱۶) جادو نوعی از تلاش انسان برای اثر گذاری برعالم غیر مادی ست که این نوع تلاش را در آثار غزالی و شیخ بهایی نیز یافته‌ایم. اما ببینیم که جادو از استیلای نیروهای نامرعی کیهانی بر انسان تشکیل شده است یا غلبه ی انسان بر اسرار ماورای این هستی ست. اگر فرض کنیم که جادو یک برساخت ذهنی ست، یا به گفته هگل «انسان در تلاش برای تاب آوردن واقعیت تلخ بیرونی، ذهنیت را بر عینیت ترجیح می دهد» (هگل: ۱۸۵۱، ص ۸۵) پس چرا جادو اینهمه فنون و فرمولهای عملی دارد. افشانی گفته است: «جادو، ملازم و همراه زندگی نایمن و خطرناک است.» (افشانی، ۱۸۳۸، ص ۸۳) "جادواز طریق تسلط بر نیروهای نامرئی و یا استفاده از ارواحی که در خدمت این نیروها قرار دارند، به دست می‌آید" (بیرو، ۱۸۳۱: ۲۱۵) "در ابتدای مسیر تاریخ، جادوگری تلاشی بوده است برای تسلط بر سختی‌های طبیعت و برای گذران زندگی اولیه. «در دوران جان‌پنداری و توتیمیزم و گرایش انسان به روح و آنگاه نیاپرستی، تلاشهای انسان بیش تر به مهار کردن ارواح، ارواح نیاکان و نیروهای فراطبیعی و خدایان تمرکز داشت و در پی آن جادو به ارتباط فراطبیعی انسان و پیرامون آن تغییر ماهیت داد.» (باجلان فرخی، ۱۳۵۸، ج ۱، ص ۵۸) بعضی از افسونگران در این طریق ادعای دریافت الهامات غیبی را دارند و برخی با تقویت وجود عرفانی و معنوی خود، سعی دارند که این رموز را دریابند. می‌بینیم که جادو در دو وجه روشن و تیره با جلوه‌های نیک و پلشت مشهود است. کشمکش و چالش از ابتدای خلقت، همواره بین نیروهای متضاد، مثل دشمنی و دوستی، خوبی و بدی بوده است. وجود دیو، اهریمن و شیاطین از باورهای انسان بوده و هست بخصوص انسان اولیه برای دفع نیروهای شیطانی و بیماریها متوسل به اعمالی شده است. انسان اولیه بیماریها و نیروهای منفی را حاصل خشم خدایان یا جادوی تیره ی شیاطین دانسته است لذا گاهی برای مقابله با جادوی تیره، سعی کرده است تا با جادوی روشن در مقابل بیماریها و حوادث مقاومت نماید تا مصون بماند. آدمی از مرگ هراس دارد و برای جلوگیری از مردن با روشهای افسونگری حرز، تعویذ، تمیمه، هیکل، حمایل را جستجو می‌نماید. اما سخن اینجاست که گاهی انسانهای بد ذات به شیاطین متوسل می‌شوند و با احضار اجنه دست به جادوی تیره می‌زنند تا دیگران را دچار آسیب نمایند. در جادوی تیره واژه های کفر و فحش است. «افسونگران این نوع افسونها از شیاطین استعانت گیرند و در کارهای ناشایست به آنها تقرّب جویند تا مشارکت میان ایشان و دیوان مستحکم گردد. علما استعمال این نوع افسون را حرام، بلکه کفر دانسته‌اند.» (دانش پژوه، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۲۰۱-۲۰۲) افسونگر ابزارهایی داشته است مثل: احجار کریمه، درختان مقدس یا گیاه مخصوص، شمیم و رایحه های خاص (که هنگام نوشتن جادو دود می‌کنند)، مواد رنگی خاص که با آن تحریر

می‌نمایند (مثل زعفران)، ظروف خاص مثل جام دعا، قربانی برای خون ریختن و غیره که این موارد بصورت کاملتر در متن این مقاله خواهد آمد.

مبادی مقدمات مقاله

بیان مسئله

کتاب «نظریه عمومی جادو» نخستین بار در سال ۱۹۰۲ به چاپ رسید و وقتی در سال ۱۹۵۰ مجدداً منتشر شد، طیف وسیعی از خوانندگان را جذب کرد. دو ترجمه از این کتاب در ایران موجود است. یکی توسط حسین ترکمن نژاد و دیگری توسط طیبه رفیعی ترجمه شده است. موس، منابع وزمینه تاریخی جادو در متون انسان شناسی را در فصل اول کتاب بررسی می‌نماید. در فصل بعد آیین جادو و تفاوت‌های آن با مناسک مذهبی در قبایل اولیه را بررسی می‌کند.

او یک تعریف پیشنهادی از خود درباره جادو ارائه نموده و جادو را آیینی می‌داند که نقشی در کیش های سازمان یافته ایفا نمی‌کند. جادو آیینی خصوصی، محرمانه و رازآلود است و به مرز آیین قدغن شده نزدیک می‌شود. موس جادو را نه بر مبنای ساختار آیین هایش بلکه بر اساس شرایطی که بستر این آیین هاست تعریف می‌نماید و جایگاه آیین های جادویی را در کلیت اجتماعی مشخص می‌نماید. جادو را پدیده ای اجتماعی تعریف می‌کند. او عقیده دارد که هنر جادو همیشه با ایما و اشاره و ادا و اطوار بی حاصل کار خود را پیش نبرده و در بسیاری موارد با چیزهای عینی سروکار داشته و آزمایش های حقیقی انجام داده و حتی به اکتشافاتی نیز نائل شده است. مهمتر از همه اینکه نشان داده است که جادو بجز دین در میان پدیده‌های دیگر جایگاه اجتماعی برخوردار است. عناصر جادو را در فصل بعدی کتابش بیان می‌نماید. و در این راه از موثق ترین منابع انسان شناسی که تا آن زمان درباره جادو وجود داشته استفاده می‌کند. تحلیل و تبیین مفهوم جادو و تفاوت آن با مفهوم دین و فناوری و علم را در فصل پایانی کتابش بررسی نموده است. موس گفته است: «جادو هیچ خویشاوندی حقیقی با هیچ چیز جز دین از یک سو و علم و فناوری از سوی دیگر ندارد و همچنین جادو ذاتاً فن انجام دادن کارهاست و جادوگران همواره از کاردانی و چیره دستی و مهارت یدی خود بهره برده‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۵)

شیخ بهایی علم این کار را تحت عنوان ترکیب و اصول بکار برده است در نقش سلیمانی گفته است: «اگر با ترکیب و اصول دعا و دواء کرده، سود زوداثر پذیرد و اگر بی اصول عمل کرده شود ناتمام می ماند و بجای فایده، ضرر بظهور می آید.» (شیخ بهایی، بی تا، ۴) موس در مورد تاریخ مطالعات علمی در این مبحث گفته است: «دیرزمانی است که جادو موضوع گمانه زنی ها بوده است با این حال مطالعات فیلسوفان کیمیاگران و متألهان باستان ماهیتی کاملاً عملی داشتند و بیشتر متعلق به حیطه تاریخ جادو هستند تا تاریخ مطالعات علمی ای که بدین موضوع پرداخته‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۵) موس: «نخستین بار برادران گریم (Jacob and Wilhelm Grimm) به پژوهش علمی در باب جادو پرداختند و آغازگر زنجیره‌ای از مطالعاتی شدند که تحقیقات ما ادامه دهنده آنها به حساب می‌آید.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۵) «امروزه ما تک نگاری های خوبی درباره اکثر مضامین مهم جادویی داریم. داده های تاریخی از منظری تحلیلی جمع آوری شده اند و اکنون دانشی وسیع در اختیار ماست از سوی دیگر برخی مفاهیم نظری مقبولیت یافته‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۵)

«نزدیکترین اسلاف علمی ما از لحاظ زمانی، پژوهشگران مکتب انسان شناختی هستند که پیشتر نظریه نسبتاً منسجمی درباره جادو ارائه کرده‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۵) موس گفته است: «ای. بی. تایلر (E.B. Tylor) در کتاب خود، {فرهنگ ابتدایی} دو بار به این موضوع می‌پردازد و نخست دیوشناسی جادویی را با جاندارانگاری ابتدایی پیوند می‌دهد. او در جلد دوم کتابش از اولین کسانی است که از «جادوی سمپاتیک» یاد می‌کند؛ این اصطلاح آن دسته از آیینهای جادویی را دربرمی‌گیرد که بنا بر این نظریه از قوانین سمپاتی [هماندی همجواری] پیروی می‌کنند: نظیر نظیر خود را تولید میکند؛ تماس منجر به سرایت می‌گردد. تصوی، خود شیء را پدید می‌آورد. اشیائی که زمانی در تماس بوده‌اند اما اکنون نیستند، پس از قطع تماس فیزیکی هنوز از راه دور در یکدیگر تاثیر می‌گذارند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۶)

موس در این کتاب به مانا (MANA) اشاره نموده و به توضیحاتی در مورد مفهوم مانا می‌پردازد.

او گفته است: «مانا فقط یک نیروی موجود نیست، بلکه یک عمل، کیفیت و یک حالت است. به عبارت دیگر اسم، صفت و فعل است.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۴۳)

موس: «مردم می گویند که یک هستی، یک روح، یک مرد، یک سنگ یا یک حکم، مانا است. مانا برای انجام چنین چیزی است. کلمه مانا در بسیاری از مفاهیم مختلف استفاده می شود. می توان آنرا به معنی «داشتن مانا»، «دادن مانا» و غیره استفاده کرد. در کل این کلمه ایده هایی را که توسط عباراتی مانند قدرت جادوی، کیفیت جادویی یک شیء، جسم جادویی، داشتن قدرت جادویی و داشتن یک طلسم عمل می کند.» (Mauss, ۲۰۰۵، ۱۳۳) موس اشاره میکند که «این واقعا مانا است که ارزش ها را نه تنها ارزش های مذهبی جادویی، بلکه ارزش اجتماعی را نیز به ارمغان می آورد. وضعیت اجتماعی فرد مستقیما به قدرت مانا بستگی دارد. موس گفته است که «ثروت نتیجه مانا است.» در برخی از جزایر «مانا کلمه پول است.» در زمان های مختلف ممکن است کیفیت، یک ماده یا یک فعالیت باشد. مانا به عنوان «قدرتمند» یا «سنگین» توصیف شده است. مانا چیزی ست، یک ماده، یک ذات است که می تواند مورد استفاده قرار گیرد و همچنین مستقل باشد. به همین دلیل است که ممکن است فقط توسط افرادی که دارای مانا هستند در طول عمل مانا، یعنی توسط افراد واجد شرایط کسب شود. موس: «مانا، با این حال، نباید از قدرت روحانی برخوردار باشد. این ممکن است نیروی یک شیء غیر معنوی، مانند یک سنگ برای رشد تاروس یا برای ارائه بارورهای بذر، یا گیاهی است که باران را به ارمغان می آورد باشد. اما این یک نیروی معنوی است تا آنجا که مکانیکی کار نمی کند و می تواند اثرات آن را از راه دور تولید کند. مانا نیروی جادوگر است. اسامی متخصصان که سحر و جادو را انجام می دهند تقریبا در همه جا از کلمه پیماننا، گیزمننا، منوکیسو و غیره تشکیل شده است. مانا قدرت یک مراسم و مناسک است. (همان: ۱۳۶). مانا نیروی جادوگر است و نام متخصصانی که جادو می کنند... مانا نیروی آیین است در میان مالایی ها مانا با مفهومی از ریشه عربی و منشا سامی شناخته می شود؛ کرامات یا از ریشه حرم بمعنای مقدس. در هندو چین هم ایده ای شبیه مانا هست بنام دنگ. وقتی می گویند ساحره فردی دنگ است یا دنگ دارد و می تواند کارهای دنگ انجام دهد یعنی مانا دارد در ماداگاسکار می گویند ملکه هاسینا است، هاسینا دارد...»

(موس، ۱۳۹۷، ۱۴۸) مانا جادوگر است که از طریق مانا از تعظیم بر روی مانا کار میکند و مانا های دیگر را در حرکت می آورد این در یک مدار بسته تولید میشود که در آن همه چیز مانا است و اگر خودمان آن را بیان کنیم مانا است. و اما موجودات جادویی و موارد جادویی به ویژه شامل روحهای مرده هستند و همه چیز مربوط به مرگ است.» (۱۴۷، ۲۰۰۵) (Mauss) در کل موس معتقد است جادو باید با احساسات مقابله کند. موس: «جادوگر، یا جادوگر و بیمار، از خوردن غذا و جنس خودداری می کنند و قبل از شرکت در این مراسم، جشن های پاکیزه ای را انجام می دهند، و در نتیجه ناسازگاری را میان چیزهایی که باید لمس می کنند یا انجام می دهند و شرایط زندگی روزمره را احساس می کنند. آنها از یک نوع مقاومت آگاه هستند؛ جادو به راحتی درب باز نیست. دستورالعمل های بیشتر و ترس همراه با خروج، منعکس کننده این واقعیت است که آنها از جهان غیر طبیعی وارد شده اند.» (همان: ۱۵۷) به نظر موس ترس و تابو در هم تنیده است «سحر و جادو یک اشتیاق واقعی برای چیزهای ممنوعه است. (همان، ۱۵۸) موس " دانش جادویی از فرد به فرد منتقل شده است، همانطور که در تدریس علم و تکنیک ها است. سنت است که جادو را امتداد داده است. ابزار انتقال جادوی وجود داشته است. به صورت کلی دانش جادویی و مدارس جادوگران وجود داشته است که به منظور انتقال دانش جادویی به افراد، سحر و جادو باید آن را برای افراد قابل فهم باشد. بنابراین سحر از نظر موس، یک پدیده اجتماعی است. روابط آن با قانون و آداب و رسوم، با اقتصاد و زیبایی شناسی، و همچنین با زبان مرتبط است. در میان قبیله های دریایی گینه نو، زمانی که مردان به شکار، ماهیگیری و یا مبارزه می پردازند، زنان تمام شب را صرف رقص میکنند. یا در ماداگاسکار زمانی که مردان به سفرهای دور می رفتند زنان برای بازگشت آنان رقص می کردند." (همان: ۱۵۷) موس: در حالی که دین به سمت متافیزیکی بیشتر هدایت می شود و در ایجاد تصاویر آرمانگرا مشغول به کار است، سحر و جادو هزاران فرسایش را در دنیای عرفانی پیدا کرده است؛ از آن جا که نیروهای خود را تسخیر میکند و به طور مداوم برای شرکت در زندگی روزمره و بازی یک نقش عملی وجود دارد. از سوی دیگر، مذهب تمایل دارد خالصه شود. سحر و جادو به همان شیوه ای که تکنیک ها، صنایع دستی، پزشکی، شیمی، صنعت و غیره کار می کند، کار میکند. سحر و جادو اساسا هنر کار کردن است و جادوگران همواره از دانش خود، مهارت و مهارت خود در استفاده از آنها بهره می برند. سحر و جادو حوزه تولید خالص است. با کلمات و حرکات

آن، چه تکنیک هایی را از طریق کار به دست می آورد. (همان: ۱۵۷) به عقیده ی موس جادو با علم و فناوری مرتبط است که نه تنها یک هنر عملی است بلکه یک گنجینه از ایده هاست جادوگران، که همچنین کیمیاگران، ستاره شناسان و پزشکان در یونان، هند و جاهای دیگر وجود داشته اند و بنیانگذاران و نمایندگان نجوم، فیزیک و تاریخ طبیعی بودند. ریاضیدانان قطعاً مطالعات زیادی در مورد میدانهای جادویی و ویژگیهای جادویی اعداد و ارقام انجام داده اند که خزانه ای از ایده هایی که توسط جادو جمع شده بود، یک فضای بزرگ بود که علم برای مدت طولانی مورد سوءاستفاده جادوگران قرار گرفت .

از نظر موس دین و جادو به سختی از هم تفکیک می شوند. هر دو اموری مبتنی بر اعتقاد و باور هستند. هر دو با نیروی غیر شخصی و در محیط فوق تجربی جریان می یابند. هر دو از نظر موس پدیده اجتماعی هستند. از نظر موس جادو از دل دین متولد شده است و نه برعکس. دین جادوی مشروع است و جادو دین غیرمشروع. وقتی یک دین از موقعیت دینی خود در می آید، کشیش های این کلیسا که دیگر وجهت اجتماعی ندارند، به جادوگر بدل می شوند. فرق جادو با دین ممنوعیت جادو و پذیرش اجتماعی دین است. در جادو شاهد گرایش به امور انضمامی هستیم این در حالی است که دین معمولاً انتزاعی است جادو درست مانند فنون حرفه ها پزشکی شیمی و صنعت ما کار می کند جادو اصولاً و ذاتاً فن انجام کارهاست و جادوگران همواره از کادرنی و چیره دستی و مهارت خود بهره برده اند (موس ، ۱۳۹۷، ۱۸۶) در این زمینه آرمان سازی دین موس اینچنین هم نوشته است: «ما دو حد غایی داریم که دو قطب مخالف دین و جادو را مشخص می کند: قطب مناسک قربان و قطب طلسم های پلید. دین همواره نوعی آرمان ساخته است که مردم نیایش ها، نذها و قربانی های خویش را به سویش روانه می کنند. پیوند با شر بعنوان جنبه ای از آیین های جادویی همواره تصویری کلی و تقریبی از جادو در اختیار بشر قرار می دهد. بین این دو قطب مجموعه ای پریشان از فعالیت ها را داریم که ماهیت دقیق شان به آسانی آشکار نمی گردد. اینها اعمالی اند که به هیچ شکل خاصی تجویز یا قدغن نمی شوند ما اعمالی دینی داریم که خصوصی و داوطلبانه اند و برخی اعمال جادویی داریم که مجازند. از یک سو، کیشهای محرمانه را داریم که گاه مراسمی برگزار می کنند؛ از سوی دیگر، اعمالی جادویی داریم که با مهارتهای فنی پیوند دارند مانند آنهایی که به حرفه پزشکی مربوط می شوند. (موس ، ۱۳۹۷، ۳۰) بجز مبحث مانا، موس در مورد بازنمایی نیز مواردی را نوشته است: «بازنمایی های جادویی: چنین نیست که اعمال جادویی کاملاً بی معنا باشند. این اعمال متناظر با بازنمایی هایی هستند که غالباً بسیار غنی اند و سومین عنصر جادو را تشکیل می دهند. تمام آیین ها نوعی زبان اند و به همین سبب ترجمان ایده ها هستند؛ دو مفهوم متقابل در فلسفه هستند. امور انتزاعی (به انگلیسی: abstract) فرازمانی و فرامکانی هستند مثل اعداد یا موجودات مجرد، اما امور انضمامی (به انگلیسی: concrete)، اموری زمانی و مکانی هستند. انتزاعی در اصل به معنای امر جدا شده، گسسته و مجرد است ولی انضمامی حاوی معانی پیوستگی، چسبندگی و گرد هم آمدن است. الف- باز نمایی های تشخیص انتزاعی. قوانین جادو (مثلاً جادو در مانگران و کیمیاگران) (موس ، ۱۳۹۷، ۸۵) ب- باز نمایی های تشخیص نیافته ی انضمامی (مثلاً کاربرد فراگیر تعویذ) در مورد سنگهای قیمتی، الماس، مروارید و چیزهایی از این قبیل صادق است. « (موس ، ۱۳۹۷، ۹۹) وقتی به زنی باردار توصیه می کند که نگذارد مگس دورش پرواز کند تا مبادا دختر بزاید. (موس ، ۱۳۹۷، ۱۰۰) ج- باز نمایی تشخیص یافته، دیو شناسی (موس ، ۱۳۹۷، ۱۰۷) در واقع، دیوشناسی در مواردی ایزاری برای بیان پدیده های جادویی در نظر گرفته شده است مثلاً بخارهای متعفن، همان شیاطین هستند. از این دیدگاه ایده دیو با ایده دیگر ناهمسان و متناقض نیست بلکه به تعبیری ایده های مکمل است که در تبیین تعامل قوانین و خصلتها به کار می آید. در اینجا می بینیم که ایده علیت جادویی جایگزین شخص به عنوان عامل علی میشود. تمام بازنمودهای جادویی ممکن است بازنمودهای تشخیص یافته داشته باشند.» (موس ، ۱۳۹۷، ۱۰۵) با توجه به بررسی بخشی از نوشتار موس در می یابیم منظور او از این فرضیه چیست. موس گفته است "این نظریه فرضیه ای را دربردارد که حائز اهمیتی بسیار گسترده تر است. جادو، با این تعریف تبدیل به کهنترین شکل اندیشه بشری می شود این نوع از اندیشه لابد زمانی در حالت خالصش وجود داشته و بشر در آغاز تنها در چهارچوب جادو می اندیشیده است. (موس ، ۱۳۹۷، ۱۸) در زمینه ی برساخت ذهنی از جادو، موس با اشاره به جمله ای از فریزر چنین گفته است: در این نظریه چنین کمان می رود که غلبه مناسک جادویی در کیشهای ابتدایی و فولکلور برهان نیرومندی برای اثبات این مدعاست. به علاوه، ادعا میشود که این حالات جادویی ذهن هنوز در میان برخی از اقوام استرالیای مرکزی وجود دارد، زیرا آیینهای توتمی آنها ماهیتی کاملاً جادویی دارند. بنابراین جادو بنیاد کل جهان عرفانی و علمی انسان

ابتدایی است. موس همچنین گفته است که فریزر جادو را نخستین مرحله تکامل ذهن انسان می‌داند. «(موس، ۱۳۹۷، ۱۸)» موس در فصل دوم از کتاب نظریه جادو به تعریف جادو پرداخته است: «فعالاً فرض می‌کنیم که جادو در جوامع گوناگون به اندازه کافی از سایر نظامهای امور واقع اجتماعی متمایز شده؛ با چنین مبنایی، میتوانیم قبول کنیم که جادو نه تنها طبقه ای مجزا از پدیده‌ها را تشکیل می‌دهد، بلکه مستعد تعریفی واضح است. مجبور خواهیم بود که خود چنین تعریفی را ارائه کنیم زیرا نمی‌توانیم امور واقعی را به عنوان «جادویی» بپذیریم صرفاً به این دلیل که عاملان یا ناظرانشان آنها را چنین می‌خوانند. دیدگاههای این گونه افراد شخصی است، بنابراین لزوماً مبنای علمی ندارد. یک دین بقایای کیشهای پیشین را «جادویی» می‌نامد حتی زمانی که آن آیینها هنوز در قالب دینی برگزار می‌شوند؛ حتی محققان هم از این شیوه نگرستن به امور پیروی کرده‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۵) موس در ادامه ی فصل دوم بازنمودهای جادویی را مطرح کرده است: «در جادو، ما با مصادر ام، اعمال و بازنمودها سرو کار داریم به کسی که اعمال جادویی را اجرا می‌کند جادوگر می‌گوییم، حتی اگر جادوگری حرفه‌اش نباشد؛ بازنمودهای جادویی آن دسته از انگاره‌ها و باورها هستند که به اعمال جادویی مربوط می‌شوند؛ این اعمال را نیز که عناصر دیگر جادو را بر مبنای آنها تعریف کرده‌ایم آیینهای جادویی خواهیم خواند. در این مرحله لازم است که میان این فعالیتها و دیگر اعمال اجتماعی که ممکن است با اینها خلط شوند تمایز قائل شویم.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۶) شیخ بهایی در نقش سلیمانی، مقدمه فصل اول از باب اول گفته است: «بر دانشمندان کامل عیار و عاملان ذوی الاقتدار پوشیده مباد که برای دعا و دواء ترکیبی و اصولی معین است.» (شیخ بهایی، بی تا، ۴) در وهله اول جادو و آیینهای جادویی، به مثابه یک کل امور واقعی سنتی هستند افعالی را که هرگز تکرار نمی‌شوند نمی‌توان جادویی نامید؛ همچنین اگر همه اجتماع به اثربخشی مجموعه ای از افعال باور نداشته باشد آن افعال جادویی نیستند.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۶) «از این مسأله نتیجه می‌شود که افعال کاملاً فردی مانند خرافات شخصی قماربازها را نمی‌توان جادو نامید.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۶) «آن رویه‌های سنتی بیم خلطشان با فعالیتهای جادویی می‌رود شامل افعال، قانونی فنون و مناسک دینی می‌شوند. جادو با نظامی از الزامات قضایی مرتبط فرض شده زیرا به کرات پیش می‌آید که در آن واژگان و علامتهایی به مثابه احکامی الزام آور عمل کنند درست است که افعال قانونی گاهی رنگ و بوی مناسک را به خود می‌گیرند و قراردادهای سوگندها و آزمونهای دشوار نیز تا حدی شبیه به آیینهای قدسی هستند؛ با این همه تردیدی وجود ندارد که، اینها به رغم داشتن عناصر، آیینی مناسک جادویی نیستند.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۶) موس کارمان را چنین توضیح می‌دهد: «در هند بهترین معادل برای واژه ی مناسک «کارمان (karman) است، به معنی عمل، جادوی سمپاتیک نیز کرتیا (kartiya) به معنی (انجام دادن) که همان فعل به معنای دقیق کلمه است.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۷) همچنین موس در مورد حالات جمعی هم به اجتماعی بودن جادو اشاره دارد: «حالات جمعی و نیروهای جمعی میتوانیم همین جا به بحث خود خاتمه دهیم و نتیجه بگیریم که جادو پدیده ای اجتماعی، است زیرا انگاره اشتراکی بودن را در پس تمام تجلیاتش هویدا ساخته‌ایم با این حال به نظر ما می‌رسد که ایده مانا در وضعیت فعلی‌اش هنوز بیش از حد با زندگی اجتماعی فاصله دارد و هنوز گویی بیش از حد انتزاعی است هیچ تصور روشنی نداریم که از کجا آمده و بر چه مبنایی‌ای رشد کرده و شکوفا شده‌است. بنابراین می‌کشیم که بیشتر آن را بکاویم تا آن نیروهای جمعی‌ای را بیابیم که بنا بر ادعای ما جادو را تولید کرده‌اند و مانا نیز بیانگر آنهاست.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۶۱)

روش‌شناسی

روش تحقیق بر مبنای هدف: توصیفی و تحلیلی است. روش تحقیق بر مبنای پیشینه پژوهش: بنیادی است. روش تحقیق بر مبنای روش گردآوری داده‌ها: اسنادی و کتابخانه‌ای است. روش تحقیق بر مبنای تحلیل داده‌ها: تحلیل محتوای کیفی است.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

از جمله اهمیت‌های این موضوع این است که در دوران معاصر با وجود پیشرفت علم، نباید از وجود اعتقاد به نیروهای جادویی در میان اقشار جامعه غافل شد و نباید بطور کلّ این موضوع را رد کرد، چرا که فیلسوفان صاحب نظری همچون غزالی، شیخ بهایی، و مارسل موس (Marcel Mauss) هم از جادو در برخی آثار خود نوشته‌اند. باورها و اعتقاد به جادو سهم زیادی در ادبیات تعلیمی و

برساخت ذهنی این اندیشمندان نیز داشته‌است. این موضوع از نظر تحلیل محتوا در ادبیات، حائز اهمیت است. بخشی از زیر شاخه های مسئله ی جادو مثل :سحر، احضار روح ، طلسمات، ارتباط با اجنه، و غیره در برخی آثار این دانشمندان کلاسیک که نام برده شد نوشته شده‌است و بر آثار آنان از دوره ی تاریخی خودشان تا دوران معاصر تاثیر گذاشته است و خواهد گذاشت. ادبیات شرق از منابع چند هزار ساله لبریز از افسانه واساطیر سرچشمه گرفته‌است، لذا از گنجینه کهن ادبیات شرق آثار مرتبط با موضوع جادو از غزالی و شیخ بهایی بر پایه ی نظریه یک فیلسوف غربی برای ما اهمیت داشته است که بعنوان موضوع این مقاله انتخاب شده‌است. بررسی آثار این فیلسوفان هم از اهمیت ویژه‌ای در میان رسالات تحصیلات تکمیلی برخوردار است. با توجه به اینکه آثار غزالی و شیخ بهایی از جمله منسجم‌ترین و پاسخ‌گوترین نظام فلسفی جهان اسلام هستند، لذا اهمیت توجه به آثار این علما مشهود است. لازم به ذکر است که در هر دوره ای از تاریخ بشری، فیلسوفان انگشت شماری فقط به این بخش از علوم خفیه ی جادو احاطه ی نسبی داشته‌اند. از جهت دیگرتحلیل علمی موضوع جادوبه منظورجلوگیری از رواج خرافات وموهومات، از اهمیت خاصی برخوردار است. برای جلوگیری از سوء برداشتها و سوء استفاده‌های عوام فریبانه، در این زمینه روشنگری لازم است.

اهداف تحقیق

اصلی: توصیف وتبیین موضوع فراطبیعی جادو در آثار غزالی، شیخ بهایی و مارسل موس
 فرعی: توصیف و تحلیل وجوه تشابه آراء ونظریات غزالی و شیخ بهایی با نظریه جادوی مارسل موس
 امیدواریم که این پژوهش هم بتواند مانند دیگر آثار پژوهشگران موفق، مقبول افتد. — در صورت داشتن هدف کاربردی، نام بهره‌وران (سازمان‌ها یا گروه ذینفعان و...) ذکر شود.

حال ببینیم چه تشابهاتی در برخی از آثار غزالی و شیخ بهایی با نظریه جادوی موس وجود دارد. از بین کتب غزالی دو کتاب (مخزن الاوقاف و مجربات) را انتخاب نموده‌ایم و از بین کتب شیخ بهایی دو کتاب (سرالمستتر و نقش سلیمانی) را انتخاب نموده‌ایم.

احضار و استخدام موکل، احضار جن و پری و دیو

این مبحث بسیار گسترده است. در این بخش تا حدی که با موضوع این مقاله مرتبط است اشاراتی به این مبحث می‌کنم. یکی از اعمال پر طرفدار و پر کاربرد جادوگران احضار و استخدام است. افسونگر با اجرای اعمالی خاص، اجنه یا عفريت را احضار می‌نماید. این عمل برای جذب نیروهایی ست که از توان بشری خارج است. اینجاست که ساحر، جن و یا اجنه، یا جن دیگری را برای انجام اعمال فوق بشری یا راهنمایی به کمک طلبیده و احضار می‌نماید. گاهی این احضار برای جایجایی یا بدست آوردن یک شیء یا حیوان است. این فراخوان ابزاری مخصوص خودش را داردماند: بخور وسوزاندن مو، مجمر، آتشدان، سوسن لبان، کندر، زعفران، مشک و سوزاندن عود و...

کشیدن طرحهای خاص هندسی مثل دایره و مندل یا نقاشی اشکالی مثل طلسمات در احضار ها هم مرسوم است. استخدام اجنه برای یاری و همکاری، ظاهر کردن اماکن و دفاین یا غیب کردن دفاین و اموال، برای در امان ماندن از دست دیگران هم بوده است .

اشاره غزالی در کتاب "مجربات" به احضار شخص از راه دور:

احضار غایب

هر گاه خواستی کسی را از راه دور احضار کنی یا غایبی را از مکانی احضار کنی باید طلسم زیر را به زعفران و مشک و گلاب، بر روی پوست آهو نوشت . و اسم موکلین و خادمین آن روز را و بخور کنی به زعفران و موی مطلوب و ایجه سائله و لبان نر و بعد می خوانی سوره یوسف را ۲۰ مرتبه و بعد پوست آهو را در موم عروس پیچیده و در جلو درب منزل مطلوب و یا سر زاهش در خاک دفن کن .

و این طلسم را باید نوشت

در این احضار غزالی از موکلین و خادمین آن روز نام می‌برد. این موکل می‌تواند جن باشد و خادم آن روز می‌تواند فرشته باشد. (غزالی، بی تا، ۴۰)

دیو

ابتدا بینیم نظر موس درباره دیو چیست. موس: «تمام دیو ها از ارواح اند اما تمام ارواح دیو نیستند» (موس، ۱۳۹۷، ۱۴۵) گفته است: «گیاهانی که از خاصیت‌های ویژه برخوردارند با دیوهایی پیوند دارند که هم درمان بیماری اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۶) در جای دیگری موس گفته است: «در طلسم‌ها، ارواح اشخاص در گذشته‌ای فراخوانده می‌شوند که هنوز آیینهای تدفین برایشان کاملاً انجام نشده (پرتا) یا دفن نشده اند کسانی که به مرگی خشونت آمیز مرده‌اند، زانی که در زایمان از دنیا رفته‌اند و ارواح کودکانی که مرده متولد شده‌اند، دیوها (aioves) یا ارواح را جذب خود کرده‌است بی درنگ می‌بینیم که این ارواح ویژگیهایی به جز ویژگیهای جادویی نیز دارند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۴) «در جوامعی که وظایف قدسی تماماً مجزا و تخصصی شده است، غالباً به جادوگری روحانیان مظنون می‌شوند. در قرون وسطی باور داشتند که کشیشها در معرض حمله دیوها قرار دارند و در نتیجه وسوسه میشوند که خود نیز به اعمال شیطانی یعنی جادویی تن دهند.» (موس، ۱۳۹۷، ۴۲)

روح

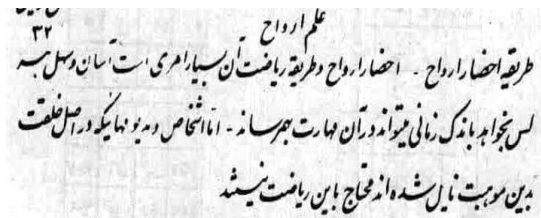
موس: «درباره روح چندین پاراگراف در جاهای مختلف کتابش نوشته است. مثلاً: «جادوگر با نیرویی گهگاه می‌تواند با ارواح سخن بگوید. او محل سکونت و زبانشان را می‌داند و از طریق مناسک قادر است با ایشان ارتباط برقرار کند. اینها غالباً آن نوع از ارتباطات هستند که فرد با مردگان پریان یا ارواحی دیگر از این دست دارد. در تعدادی از جزایر ملانزی جادوگر معمولاً نیروی خود را از ارواح خویشاوندان فقیدش به دست می‌آورد.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۲) قدرت‌های جادویی از طریق جدایی روح از جسم بدست می‌آیند.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۷) اولین مقوله‌ای که ارواح جادویی را در آن قرار می‌دهیم شامل ارواح درگذشتگان می‌شود. حتی نظامهای جادویی ای وجود دارند که یا از آغاز و یا از طریق قسمی فرایند تقلیل - در آنها فقط همین ارواح وجود دارند در ملانزی، غربی مردم به ارواحی به نام تیندالوها (tindaloo) هم در جادو و هم در دین خود متوسل می‌شوند که همگی ارواح درگذشتگان هستند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۶) «در حال اجرای فنونی جادوگر به جهان ارواح سفر می‌کند؛ در موارد دیگر، روح خود به جستجوی جادوگر می‌آید و الهام غیبی از طریق تسخیر صورت می‌گیرد مانند قبیله سو و مالاییها در هر دو مورد جادوگر با تماسی لحظه ای با ارواح منافی دائمی کسب می‌کند. برای آنکه این استحاله جادویی حالتی دائمی یابد چنان که پیشتر نیز اشاره کردیم باور بر این است که هویت جادوگر عمیقاً دگرگون می‌شود. ارواح امعا و احشایش را نوسازی، کرده با سلاحهایشان او را در هم کوفته و زبانش را گاز گرفته‌اند: در میان قبایل استرالیایی، مرکزی سوراخی که در زبان جادوگر ایجاد شده برهان رفتاری است که با او شده‌است صریحاً بیان می‌شود که نوآموز در حقیقت می‌میرد تا پس از الهام غیبی از نو زاده شود.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۷) انگاره مرگ موقت هم در تشریف‌های جادویی وهم در تشریف‌های دینی مضمونی رایج است اما جادوگران بیش از دیگران متکی به داستانهای مربوط به تجدید حیات هستند. لحظه ای از موضوع اصلی پژوهشمان منحرف می‌شویم تا داستانی از اسکیموهای بافین لند را نقل کنیم، مردی که آرزو داشت آنگکوک شود به دست آنگکوک متخصص تشریف‌یابی کشته می‌شود. او یک هفته در حالت یخ زده می‌ماند و طی این مدت روحش در اعماق دریاها ژرفاهای زمین و بلندیهای آسمان پرسه می‌زند و اسرار و رموز طبیعت را می‌آموزد وقتی آنگکوک با دمیدن در اعضایش مجدداً او را بیدار میکند، وی خود بدل به یک آنگکوک شده است.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۷)

همزاد

همزاد جادو گر ممکن است تجسم ناپایدار دم و افسون‌اش باشد: گردباد یا ابری از غبار که از میان شمایل مادی روحش ویا حتی خودش نمایان می‌شود.» (موس، ۱۳۹۷، ۴۹). موس: «دگر دیسی در میان ساحره‌های اروپایی بمعنای تغییر به اشکالی نیست

در این طلسم اعمال مقدماتی و انجام افعالی مثل روزه در حین جادو بیان شده است، موس هم اشاراتی به این آیین ها دارد: «جادوگر آیین های مقدماتی را از نيز سر می گذراند دستور های متعددی باید رعایت شود از جمله اینکه باید از مقاربت جنسی اجتناب کنند و پاک بمانند و همچنین پیش از آیین بدن های شان را بشویند و تدهین کنند شاید هم لازم باشد که روزه بگیرند یا از برخی غذاها پرهیزند و جامه های خاصی بپوشند یا نو یا فرسوده.» (موس، ۱۳۹۷، ۶۶)

اشاره به علم ارواح در سرالمستتر: (شیخ بهایی، بی تا، ۳۲)

در این متن شیخ بهایی، به تشرف یافتن و احضار روح اشاره ای کرده است و از موس هم نزدیک به این مضمون مطالبی می بینیم: «در میان مردمان، چام (cham) یا چای (pajay)، پیری در ابتدای کار فرد تشرف یابنده را به خلسه می برد علاوه بر این معمولاً نوآموز در آیین انتصاب شرکت می جوید آیینی که جادوگران پیشکسوت اجرائش را برعهده دارند نوآموزان قبیله آرونتا علاوه بر تشرف به وسیله ارواح به دست جادوگران نیز تشرف می یابند آن هم طی مناسک زاهدانه مالش مواد جادویی به، بدن تدهین (روغن مالی) و سلسله ای کامل از آداب و رسوم که در آن نوآموز سنگریزه های کوچکی (نمادنیروی جادویی) را از مرشدش دریافت و جذب می کند. در دست نوشته های، یونانی کتاب راهنمای مفصلی داریم در باب انتصاب های جادویی به نام {موس های هشتگانه} که همه مراحل مراسم و تشریفات مشابه را با جزئیات آشکار می کند. مراسمی شامل تطهیر، قربان کردن آیینی، استغاثه، و از همه مهم تر مکاشفه ای اساطیری که از اسرار کائنات پرده بر می دارد.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۸) و نمونه های دیگری از کتب «مجربات» و «مخزن الاوقاف» غزالی و کتب «سرالمستتر» و نقش سلیمانی» شیخ بهایی هست که آوردن تمام آنها موجب اطاله مبحث می شود.

طب، درمان، پسر شدن فرزند، گریه کودک، دفع بلا

جادو در بیشتر علوم بخصوص در علم پزشکی و ریاضی انعکاس مشهودی دارد. موس گفته است: «درست همانگونه که جادو با فناوری پیوند دارد با علم نیز مرتبط است جادو تنها فنّ عملی نیست بلکه خزانه ای از ایده ها نیز هست. جادو برای، دانش که یکی از محرکان اصلی آن است اهمیت زیادی قائل است در حقیقت بارها و بارها دیده ایم که در حیطه جادو دانش همان قدرت است. دین به دلیل آن که خصلتی انتزاعی دارد بیشتر به ماوراء الطبیعه گرایش دارد، اما جادو چنان که پیشتر نشان دادیم بیشتر با امور انضمامی سروکار دارد و لذا دغدغه اش فهم طبیعت است. جادو به سرعت فهرستی از گیاهان، فلزات پدیده ها موجودات و زندگی به معنای کلی کلمه دست و پا کرد و به مخزنی کهن از اطلاعات برای، نجوم فیزیک و علوم طبیعی بدل شد.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۸۸، ۱۸۷) بجز موس نویسندگان دیگری نیز به درمان و مداوا در جادو اشاره کرده اند، مثلاً: «در جامعه های آریایی، سامی، هندی، استرالیایی، آفریقایی و سایر سرزمین های کهن نیز جادو بر همه سطوح جامعه سیطره داشت و جادو پزشکانی بودند که از افسونها، اوراد و اعمال جادویی برای باطل کردن و بی اثر ساختن اثرات زیانبار جادو، ماندن دیوان و نیروهای زیانکار و درمان بیماریها استفاده میکردند.» (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۲۳۹) در جادو حرف از پیشگیری و درمان بیماریها بوده است. (فلور، ۱۳۸۶: ۱۲۸-۱۰۳) «برای بیماریها، بویژه بیماریهای مسری، دعاها و تعویذها و طلسمات ویژه وجود داشت. دعانویسان این دوره نه فقط برای انواع و اقسام بیماریهای انسانی، از جمله امراض شکمی (طلسم شاهی: ۲۰۶) و شب ادراری (همان: ۲۰۰) و بواسیر (همان: ۱۰۵-۱۰۶) و فلج دست و پا (همان: ۱۰۲) و هاری (رساله در علوم غریبه: ۱۸)، بلکه برای بیماریهای دامها و چهارپایان (همان: ۲۰۰-۲۰۱) و دفع آفات کشاورزی (همان: ۱۱۸) نیز انواع و اقسام طلسم و تعویذ را تهیه و توصیه می کردند. کولیور رایس و بن تان

میگویند: «نزد توده مردم ایران باور به تأثیر طلسم و افسون جای مراقبت هوشمندانه در پیشگیری و درمان را گرفته است و از آن بیشتر است» (بن تان، ۱۳۵۴: ۹۱؛ کولیور رایس، ۱۳۶۳: ۲۰۸). موس اشاره جالبی دارد: «جادو گران نخستین زهردهندگان و نخستین جراحان بودند. ما میدانیم که جراحی ابتدایی گاهی بسیار پیشرفته بوده است. جادوگران اکتشافاتی راستین در زمینه فلزکاری کرده اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۱) موس در جای دیگری می گوید: «دیده ایم که در برخی جوامع بیماری که جادوگر رهایش کرده جان می بازدهد. ما دیده ایم که بیمار از طریق اعتماد و یقین شفا یافته است این نوعی تسلی و تسکین است که نیروی جمعی و سنتی تلقین می تواند فراهم کند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۸۲)

چشم زخم

موس در مورد چشم زخم چنین نوشته است: «بخش قابل توجهی از جادواز این تمایلات تشکیل شده است: چشم زخم، ستایش ها حسن تعبیرها آرزوها و درواقع تمام اوراد.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۷۰) موس: «چشم شور و چشم زخم در استرالیا و ملانزی وجود ندارد و تنها به شکلی بسیار مبهم در هند باستان و نیز هند غیر مسلمان امروز به چشم می خورد.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۷۰) «مهره ها برای دفع چشم زخم از دیرباز در میان ایرانیان و اعراب و سایر ملت های بین النهرین رایج بوده است. ایرانیان برای انواع مهره ها و برخی سنگ های معدنی، ویژگی های درمان بخشی، دفع چشم زخم و محافظت از گزند قائل بوده اند. این اعتقاد هنوز هم در میان این ملت ها حفظ گردیده و چنان که بارها اشاره گردید رنگ اسلامی نیز به خود گرفته است.» (بیابانی، ۱۳۶۹، صص ۱۳۴-۱۴۱)

«چشم خشک شده هدهد، جغد و گربه برای دور کردن اثر چشم بد از انسان و حیوان و مزرعه در میان بیشتر اقوام عمومیت داشته است در کاوش های شوش یک طلسم چشم زخم مصری به دست آمده که از چینی و لعاب آبی ساخته شده است.» (هدایت، ۱۳۱۱، ج ۱، ص ۱۵)

تسکین درد و درمان

نمونه مثال: غزالی در کتاب «مخزن الاوقاف» در زمینه تسکین درد در وضع حمل می نویسد: (غزالی، بی تا، ۷۰)

اذا السماء انشقت واذنت لربها وحقت		واذا الارض	
سعت	والقت	ساعت	والقت
۴	۹	۱	۱
۳	۹	۷	۱
۸	۱	۶	۱
یرونها لم یلبثوا ولم یلبثوا فی بطنها لساعة			

غزالی در مخزن الاوقاف برای درمان بیماری می نویسد: (غزالی، بی تا، ۷۲)

فصل درمان بیماری.

بر روی برگ درخت توت مطالب زیر نوشته شود و بیمار آن را میل کند به
اذن خدا بهبود می یابد

۶۲۳۹۱۱۹ کب م الا

ک

در واقع باور ندارند که خود حرکات منجر به نتیجه می‌شوند معلول از چیز دیگری نشأت می‌گیرد که معمولاً از لونی دیگر است.» (موس، ۱۳۹۷، ۲۸)

طلسمات و تصاویر، ریاضی و حساب

در مورد تصاویر و نقوش طلسمات و ادعیه توجه به نسخ خطی هم در حوزه هنر قابل توجه می‌باشد، زیرا بعضی از این نقوش بسیار ماهرانه و خلاقانه مصور شده‌اند. ترسیم عوالم رازآمیز و موجودات عجیب و غریب در قالب هیکل یا حیوان یا درخت و... نمایانگر آداب و رسوم قبیله و قومی، در یک دوره در یک محل هم می‌تواند باشد. تجلی سبک خاص هر دوره در این طلسمات مصور هم در تصاویر مشخص است. دریافت تصویرگر از محیط اطرافش در نقوش مرموز نسخه‌های خطی قابل تأمل است. کاتب جادو گاهی یک نگارگر طلسم است که باورهایش را به تصویر کشیده است. جلوه‌های شمایل شناسانه (آیکونولوژی) در نقوش منقوش شده از ساحران مفاهیم خاصی را القاء می‌کند. از موس یک نمونه مثال: «شیاطین در حال استحمام که روی گلدانهای یونانی نقاشی شده انداز این واقعیت نشات می‌گیرند که از اشیای موجود در حمام برای طلسم استفاده می‌کرده‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۶) در جای دیگری موس گفته است: «در اغلب موارد انتقال اسرار جادویی تنها تحت شرایطی ویژه انجام میشود حتی کسی که طلسمی جادویی را خریده خارج از قرارداد و به دلخواه خود نمی‌تواند آن را دور بیندازد.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۹) «طلسمی که بدون رعایت موازین به شخصی دیگر انتقال یابد قدرت هایش را از دست می‌دهد یا علیه صاحبش واکنش نشان می‌دهد.» (موس، ۱۳۹۷، ۵۹)

طلسمات و تصاویر

«تصاویری که دارای نیروی فرا بشری و بیان کننده رویاها، تخیلات و عشق انسانی و در عین حال طنزآمیز و انتقادگر هم است. گذشته از نا شناخته بودن آن، عقیده مردمی را موجه می‌سازد و نوعی نمادگرایی را به واقع گرایی ترجیح می‌دهد.» (یونگ، ۱۳۵۷: ۴۲) «اغلب دور تصاویر، حصار دایره ماندی کشیده شده که به نظر میرسد نیروی شر را در آن حصار اسیر کرده تا به انسان سرایت نکند.» (Gyselen, ۱۹۹۵, ۷۸) برای طلسمات و تعویذها کاربردهای گوناگونی تصور می‌شد و تقریباً تمامی مسائل زندگی انسان ایرانی را دربر می‌گرفت: پیدا کردن گمشده یا دزدیده شده، باز آوردن گریخته یا غایب و سفر کرده. (طلسم شاهی: ۲۰۹؛ رساله در علوم غریبه: ۵۳-۵۲؛ جنگ علوم غریبه و طلسمات: ۱۷) «حتی کسانی که این گونه عقاید را به سخره می‌گیرند، گاهی در تنهایی خود وسوسه می‌شوند که کاربرد این قبیل پدیده‌ها را الاقل امتحان نمایند.» (گریگور، ۱۳۶۱، ص ۴) موس در این زمینه نوشته است: «از طرف دیگر آیینهایی وجود دارند که به شکلی یکدست جادویی‌اند و اینها همان طلسم‌های پلید یا نفرینها هستند و می‌بینیم که هم قانون و هم دین همواره آنها را جادویی می‌دانند به کار بستن طلسم‌های پلید و غیرقانونی ست و صریحاً مشمول ممنوعیت مجازات می‌شود همین ممنوعیت است که به طلسم خصیصه جادویی‌اش را می‌بخشد. آیینهای دینی‌ای نیز هستند که به همین اندازه زیان بارند مانند برخی موارد، نفرین‌هایی که بر دشمنی مشترک فرستاده می‌شوند یا بر افرادی که به قبور بی حرمتی می‌کنند، یا سوگندها را می‌شکنند...» (موس، ۱۳۹۷، ۳۰)

در مورد تصاویر و نقوش طلسمات و ادعیه توجه به نسخ خطی هم در حوزه هنر قابل توجه می‌باشد زیرا بعضی از این نقوش بسیار ماهرانه و خلاقانه مصور شده‌اند. ترسیم عوالم رازآمیز و موجودات عجیب و غریب در قالب هیکل یا حیوان یا درخت و... نمایانگر آداب و رسوم قبیله و قومی، در یک دوره در یک محل هم می‌تواند باشد. تجلی سبک خاص هر دوره در این طلسمات مصور هم در تصاویر مشخص است. دریافت تصویرگر از محیط اطرافش در نقوش مرموز نسخه‌های خطی قابل تأمل است. کاتب جادو گاهی یک نگارگر طلسم است که باورهایش را به تصویر کشیده است. جلوه‌های شمایل شناسانه (آیکونولوژی) در نقوش منقوش شده از ساحران مفاهیم خاصی را القاء می‌کند. نمونه مثال: «شیاطین در حال استحمام که روی گلدانهای یونانی نقاشی شده انداز این واقعیت نشات می‌گیرند که از اشیای موجود در حمام برای طلسم استفاده می‌کرده‌اند.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۰۶) موس گفته است: «عموم باور دارند که استاد پیشکسوت از برگزیدگان و نظرکردگان است و او خود نیز به این امر اعتقاد دارد. این گونه

تشریفات بسیار جدی ست و پرابهت بودنشان از جدیتشان نمی‌کاهد. مناسک تطهیر ملازم این مراسم‌اند که تابوها آنها را احاطه کرده‌اند و زمان و مکانش با دقت انتخاب می‌شوند در برخی موارد قبل از آموزش جزئیات بسیار مهم حکمت و آداب و رسوم، جادویی نوعی مکاشفه کیهانی رخ می‌دهد که به نظر میرسد آن آموزش بدان وابسته‌است. در اغلب موارد انتقال اسرار جادویی تنها تحت شرایطی ویژه انجام می‌شود حتی کسی که طلسمی جادویی را خریده خارج از قرارداد و به دلخواه خود نمیتواند آن را دور بیندازد. (موس ، ۱۳۹۷ ، ۵۹) «طلسمی که بدون رعایت موازین به شخصی دیگر انتقال یابد قدرت‌هایش را از دست می‌دهد یا علیه صاحبش واکنش نشان می‌دهد.» (موس ، ۱۳۹۷ ، ۵۹) تصاویری که دارای نیروی فرا بشری و بیان‌کننده رویاها، تخیلات و عشق انسانی و در عین حال طنزآمیز و انتقادگر هم‌است. گذشته از نا شناخته بودن آن، عقیده مردمی را موجه میسازد و نوعی نمادگرایی را به واقع‌گرایی ترجیح می‌دهد. (یونگ، ۱۳۵۷: ۴۲) «روش آیکونوگرافی در حوزه پژوهش فرهنگ‌های کهن و اسطوره‌شناختی رابطه‌ای میان واژه و تصویر با توجه به باورهای اسطوره‌ای مشخص میکند.» (ملک، ۱۳۹۱: ۱۶۴) اغلب دور تصاویر، حصار دایره‌مانندی کشیده شده که به‌نظر میرسد نیروی شر را در آن حصار اسیر کرده تا به انسان سرایت نکند (Gyselen, ۱۹۹۵, ۷۸) موس در این زمینه نوشته‌است: "از طرف دیگر آیینهایی وجود دارند که به شکلی یکدست جادویی اندو اینها همان طلسم‌های پلید یا نفرینها هستند و میبینیم که هم قانون و هم دین همواره آنها را جادویی می‌دانند به کار بستن طلسم‌های پلیدوغیرقانونی است و صریحاً مشمول ممنوعیت مجازات میشود. این ممنوعیت تمایز رسمی میان مناسک جادویی و دینی را مشخص کند و همین ممنوعیت است که به طلسم خصیصه جادویی‌اش را میبخشد آیینهای دینی‌ای نیز هستند که به همین اندازه زیان‌بارند مانند برخی موارد دو تیو نفرین‌هایی که بر دشمنی مشترک فرستاده می‌شوند یا بر افرادی که به قبور بی‌حرمتی می‌کنند، یا سوگندها را می‌شکنند...» (موس ، ۱۳۹۷ ، ۳۰) حال در زمینه‌ی مواردی که در بالا ذکر شد، به برخی از اشارات ، غزالی و شیخ بهایی بر پایه نظریه مارسل موس می‌پردازیم:

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "سرالمستتر" در مورد نظر انداختن به یک طلسم برای کسب نعمت و حشمت اشاره نموده‌است: (شیخ بهایی، بی تا، ۴۷)

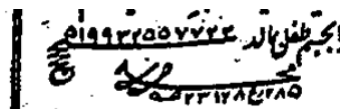
برای تحبیب در سات سه روزه بر بادوی خود بنده حشمتی مجرب است

دست رزق

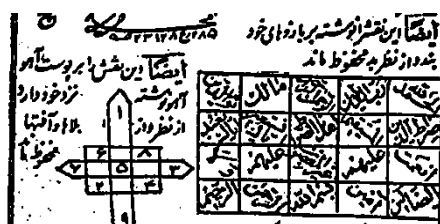
۱۱۷	۳۵۰	۱۲۳۳	۵۳۱
۱۲۳۳	۵۳۰	۱۱۸	۵۳۹
۵۲۹	۱۲۳۱	۵۵۲	۱۱۹
۵۵۱	۱۲۰	۵۲۸	۳۴۲

۷۵۰	۱۱۷۰	۳۵۲
۲۵۶	۳۵۵	۱۱۷۱
۱۱۷۲	۷۳۸	۳۵۶
۲۵۶	۱۱۷۱	۳۵۵

شیخ بهایی در سرالمستتر طلسم را برای تحبیب آورده‌است: (شیخ بهایی، بی تا، ۳۷)

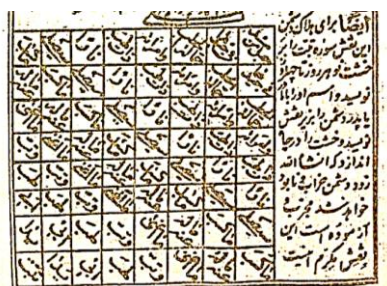
نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب «نقش سلیمانی» طلسمی برای بیماری ام صبیان (بیماری کودکان در طب قدیم) (شیخ بهایی، بی تا، ۴۶)

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب «نقش سلیمانی» نوشتن این طلسم را بر پوست آهو برای پیشگیری و حفاظت از بلایات توصیه نموده است. (شیخ بهایی، بی تا، ۴۶)

نمونه دیگری از طلسمات شیخ بهایی. (شیخ بهایی، بی تا، ۳۹)

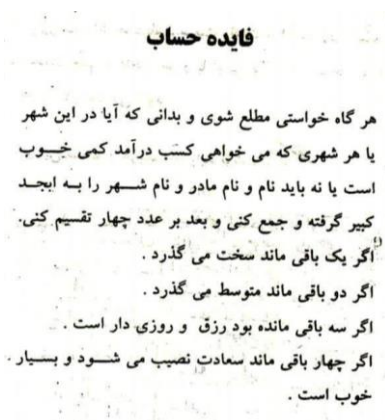

طلسمی از شیخ بهایی برای هلاک دشمن. (شیخ بهایی، بی تا، ۳۳)

ریاضی و حساب

در مباحث جادو می‌بایست از هندسه و ریاضی نام برد زیرا طلسمات و نوشتار جادویی اکثراً با ارقام و اعداد و اشکال هندسی نوشته و ترسیم شده‌اند. موس در این زمینه می‌نویسد: «آنها (جادوگرا) در نقش فیلسوف به زبان فیلسوفان سخن می‌گفتند و اصول فلسفه را از طریق علم در فنشان به کار می‌گرفتند تردیدی نیست که جادوگران مخصوصاً در جوامع، ابتدایی و وظیفه تشریح بخشی از علم را به دوش کشیده‌اند جادوگران که در یونان و هند و جوامع دیگر کیمیاگر طالع بین، پزشک و ریاضیدان نیز بودند. بنیان گذاران و ترویج دهندگان، نجوم فیزیک و ریاضی و تاریخ طبیعی بودند. بی شک ریاضی دانان مدیون تحقیقاتی هستند که درباره مربع‌های جادویی و ویژگی‌های جادویی اعداد و اشکال انجام شده‌است این خزانه ایده‌ها که تحت لوای جادو گرد آوری شده‌بود و مخزن بی نظیری بود که علم مدتها از ان تغذیه می‌کرد.» (موس، ۱۳۹۷، ۱۸۸)

نمونه مثال: غزالی در کتاب «مجربات»: حساب. (غزالی، بی تا، ۸۲)

مربعات از شیخ بهایی در سرالمستر هست. (شیخ بهایی، بی تا، ۱۲۵)

عشق، محبت، بخت کشایی، ازدواج، بخت بندی، حب و بغض و عداوت، نفرین و تفریق و جدایی

این موضوعات هم از پرکاربردترین مباحث جادو می‌باشند.

"فسون قل اعود و قل هو الله چرا در عشق یکدیگر نخوانیم" (مولانا غزل ۱۵۳۵)

طلسمی آشوری، بابتی نوعی ازدواج نمادین میان دیوها و استعاره‌هایی برقرار می‌سازد که آنها را بازنمایی می‌کنند. «ای مردم پلید و خبیثی که فرزند را برده اید و رهایش نمی‌کنید اگر مذکر هستی بگذار این شویت باشد» (fossey 1902 p133) موس از زبان سیدنی هارتلند می‌گوید: «دختری که معشوق رهایش کرده باشد می‌تواند با پیچاندن چند تار موی خود دور پاهای قورباغه یا تاییدن آن درون یک سیگار کاری کند که او به صورتی سمپاتیک رنج بکشد.» (موس، ۱۳۹۷، ۸۸) نمونه مثال: غزالی در کتاب "مجربات" در باب محبت این خاتم را نوشته است: (غزالی، بی تا، ۲۵)

و این خاتم را باید نوشت.

۷۸۶		
د	ط	ب
ج	و	ز
ح	ا	و

همچنین غزالی در مجربات مربعات دیگری در جلب محبت نوشته است: (غزالی، بی تا، ۳۰) نمونه مثال: غزالی در کتاب «مخزن الاوقاف» در مورد تسکین زوجه نوشته است: (غزالی، بی تا، ۶۶)

فصل تسکین زوجه و ایجاد مهر و محبت.

جدول زیر ساخته شود و به آب رها گردد. سپس از این آب به زوجه خورانیده شود. به اذن خداوند مطیع خواهد شد. صاحب تقوا شده و نمونه عفت می‌شود. می‌توان این جدول را به بازوی راست او نیز بست.

۲۲۲	۹۲۲	۹۳
۲۲۳	۲۳۳	۲۳۳
۲۲۵	۳۳۱۵	۳۱۵

غزالی در مخزن الاوقاف برای ایجاد عشق جدول نصر را آورده است: (غزالی، بی تا، ۴۲)

جدول سوره نصر

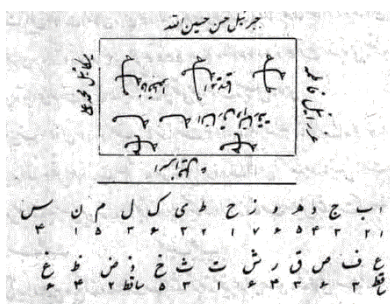
انا جاء نصر الله	والفتح و رأیت	الناس يدخلون	فی دین الله افواجا
۱۵۲۲	۱۵۲۷	۱۵۲۳	۱۵۲۰
والفتح و رأیت	الناس يدخلون	فی دین الله افواجا	فسیح بحمد ربک
۱۵۳۴	۱۵۲۹	۱۵۲۴	۱۵۲۶
الناس يدخلون	فی دین الله افواجا	فسیح بحمد ربک	و استغفره انه
۱۵۲۸	۱۵۳۱	۱۵۲۹	۱۵۲۵
فی دین الله افواجا	فسیح ربک	و استغفره انه	کن توپا
۱۵۳۸	۱۵۲۶	۱۵۲۷	۱۵۲۲

اکنون در باره نام مادر حضرت موسی یعنی:

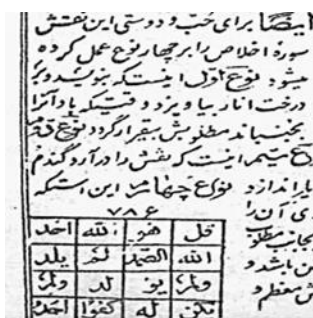
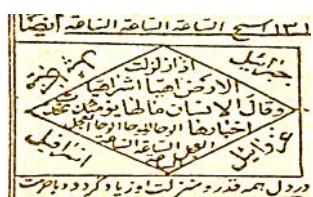
(یوحاند) بالباء التحتانیة و الحاء المهملة والنون المعجمه سخن بگوییم.

اگر کسی نام یوحاند، مادر موسی را پنجاه بار بر روی کاغذی بنویسد و در کنار خود محافظت کند، محبوب هر کسی خواهد بود.

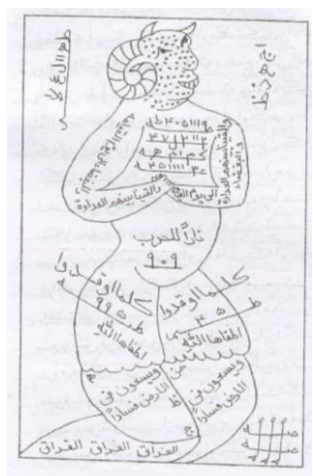
نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب «سرالمستتر»: مربع جلب محبت (شیخ بهایی، بی تا، ۷۰)

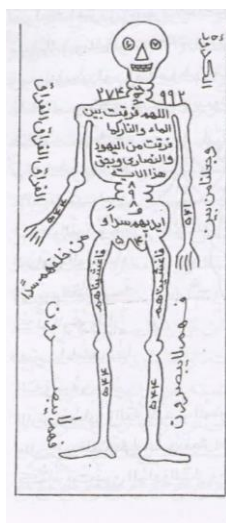

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب «نقش سلیمانی»: حب و دوستی. (شیخ بهایی، بی تا، ۳۱)

البته در نسخ خطی به وفور طلسم هایی برای جدایی و تفرقه هم دیده میشود. موس: « ساده ترین آیینهای جادویی از لحاظ شکل و صورت درست مانند آنهاهی هستند که بیشترین تعریفها و توصیفات در موردشان ارائه شده تاکنون چنان در مورد جادو سخن گفته ایم که گویی تنها شامل اعمال مثبت میشود با این همه آیینهای منفی بسیاری نیز وجود دارد.» (موس ، ۱۳۹۷ ، ۷۹) (نمونه طلسم فراق)

شیخ بهایی در نقش سلیمانی این طلسم را برای ایجاد عداوت و بغض دارد. (شیخ بهایی، بی تا، ۳۲)

فصل چهارم در بیان عملیات و تعویذ
بغض
گفته اند که هفت دانه نمک بریزه بر هر یک این عریت را
بسم الله خواند اول که بر الا انسان انا خلقنا
من نطفه قاذوا هو خصیم منین و درش اندازد
شد ایضا هر که خواهم که میان دو کس عداوت پیدا کند

و از اینگونه موارد مطالب بسیاری هست که از حوصله این بحث خارج است.

ابزار جادو

همیشه در مباحث جادویی ابزاری بکار رفته و می‌رود که به برخی از این ابزار در نظریه جادوی مارسل موس و کتب غزالی و شیخ بهایی هم اشاره شده است که در اینجا به برخی از آنان اشاره می‌کنیم. موس در کتاب نظریه ی جادو نوشته است: «هنر آماده سازی مواد لازم برای جادو، شامل فعالیت‌های دیگری نیز می‌شود جادوگران با استفاده از گل، موم عسل، گچ، فلز، خمیر کاغذ، پاپیروس کاغذ، پوستی، شن و یا چوب تصاویری می‌سازند جادوگر پیکر تراشی مدل سازی نقاشی، طراحی، گلدوزی بافندگی و حکاکی می‌کند او جواهرات می‌سازد منبت کاری می‌کند. این فعالیت‌های گوناگون برای جادوگر باز نمودهایی از خدایان و شیاطین و یا عروسکهایی برای جادوی سیاه فراهم میکند؛ همه اینها نمادهای اویند. او اشیایی با خواص جادویی، ردای بی آستین، تعویذ و وسائل دفع چشم زخم درست میکند.» (موس، ۱۳۹۷، ۷۳) موس در این پاراگراف به بعضی از مواد و ابزار اشاره دارد: "صرف نظر از این مواد و مصالح ابزارهای جادوگر نیز اهمیت دارند؛ ابزارهایی که خود همواره دارای ویژگیهای جادویی پنداشته می‌شوند چوب دستی جادویی از ساده‌ترین اینها و قطب نمای پیشگویی چینی نمونه ای از ابزارهای اندکی پیچیده تر است جادوگران یونانی - لاتینی یک انبار کامل گوی، حلقه، کارد، نردبان تیغه گرد، جغجغه، قرقره، کلید، آینه و غیره داشتند. توبره جادو درمانگران سرخپوستان ایروکوا با عروسکهها، پرها، ریگها مهره‌های رشته کشیده استخوانها چوبهای نیایش، کاردها و تیرهایش به اندازه دفتر کار دکتر فاستوس مملو از خرده ریزهای نامتجانس است." (موس، ۱۳۹۷، ۶۶) "باقیمانده آیین قربانی هستند که می‌بایست

غزالی در مخزن الاوفاق به بادبان و کشتی اشاره کرده است. نشانگر اینکه در آن زمان از چهارپایان برای حمل و نقل زمینی و از کشتی برای حمل و نقل دریایی استفاده می شده است. (غزالی، بی تا، ۱۹۵)

باب طلب باد.
 مجسمه سلیمان بن داود است. صلوات الله علیه. هرگاه در دریا واقع شوی باد قطع می شود اگر مطلب زیر را بر روی کاغذی بنویسی و به بادبان نصب کنی، باد فوری افزایش می یابد. تجربه شده است.
 چه صل حفظه فلسحهه فصصعصحه: و أوحی ربك إلی التحل أن اتخذی من الببال بیوتا و من الشجر و مما یرشون ثم کلی من کل الثمرات فاسلکی سبل ربك ذللا یتخرج من بطولها شراب مختلف ألوانه فیه شفاء للناس إن فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون.

شیخ بهایی در سرمستریه ظرف کاسه به عنوان یک ابزار برای جادو اشاره دارد. (شیخ بهایی، بی تا، ۴۴)

ابطال السحر بشاره مرتبه این آیه شریفه: یا کاشه آب یا کی بخواند و گوشت های گل کب و جویزول مسکونی خود پاشد. یا سحر را کن و الا ان استطمع ان تنفذ ان قطار السحرات الارض فانفذ لا تنفذ ان آب سلطان. آزموده شده است.
 -۴۴-

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب «نقش سلیمانی»: اشاره به کاسه چینی دارد. (شیخ بهایی، بی تا، ۲۵)

۳	۴	۵	۶
۷	۸	۹	۱۰
۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۱۵	۱۶	۱۷	۱۸

اشاره به پارچه و ظرف گلی: (شیخ بهایی، بی تا، ۳۱)

شیخ بهایی در سرالمستریه این ابزار: سوزن وسط حرف قاف بزند!. (شیخ بهایی، بی تا، ۶۳)

برای نزد این شکل را با مهری در ب روی ب قیاد ب کند و باید یک سوزن در وسط حرف قاف بزند و در دیوار روی ب قیاد
 م م ط ح

شیخ بهایی در سرمستریه میخ هم بعنوان ابزار جادو نام می برد. (شیخ بهایی، بی تا، ۶۳)

پیرا کردن سارق - این مربع را بنویسید در موفسکه مال را برده اند گذارند و در خانه که حرف اعم شود
 شد و نمی در آن بگوید و سنگ گران بر روی میخ قرار دهند و زود پیا میزند انشا الله مربع این است
 و در پشت مربع بنویسید که مجاد می نمازدهم باشد اللهم انظر سارق مال فلان

۸۲	۸۵	۸۸	۷۵
۸۷	۷۶	۸۱	۸۶
۷۷	ص		۸۰
۸۴	۷۹	۷۸	۸۹

و نمونه های دیگری راجع به ابزار جادو از غزالی و شیخ بهایی هست که آوردن تمام آنها موجب اطاله مبحث می شود.

بخورات

طبق آنچه از یافته های کتب متوجه شدم، بخورهای خوب و خوشبو، جذب کننده ارواح، آجنه و یاریگران هست و شمیم بد، دعوت کننده اشرا، شیاطین و ارواح خبیث می باشد. «از دیدگاه مغان بعضی گیاهان ایزدی هستند که بخور آن و بوی خوششان، دیوان و شیاطین را دور میکرده است. چوب ها و گیاهان بدسوز و دورکننده و بدبو نیز وجود دارد که سوزاندن آنها، کار دیوپرستان و کردار شریران معرفی شده است. بوی خوش گیاهان ایزدی، دیوان و شیاطین را هزاران هزار فرسنگ ها دور می کند.» (رضی، ۱۳۷۶ : ۹۰۲) معروف ترین گیاهانی که در علوم غریبه استفاده ای طولانی دارد اسپند می باشد. موس به دود خاص برای جادو اشاره می کند: «در یونانی واژه (Kalapos) (تطهیر) در نهایت به مناسک جادویی به معنای کلی کلمه به کار میرفت چنین تطهیرهایی از طریق پاک سازی آیینی با دود آکند کردن حمام بخار و یا گذر از آتش یا آب انجام می شود بسیاری از آیینهای درمانی و نیز مناسک دفع شر هم با اعمال مشابهی برگزار می گردند. (موس، ۱۳۹۷، ۷۰)

در مصر باستان، چین، هند و خاورمیانه استفاده از بخور برای مقاصد مذهبی بسیار رواج داشته است. برای اندازه گیری زمان، انسان نخستین از بخور به جای شمع استفاده کرده است. مثلاً می دانستند از زمانی که یک بخور را روشن می کنند، چه مقیاس زمانی طی می شود تا آخر بسوزد. همچنین بخورات در تمرین یوگا برای افزایش انرژی مثبت استفاده می شوند. جادوگران برای نوشتن هم بعنوان مرکب مواد خاصی دارند مثلاً گاهی توصیه نموده اند با زغال روی تخم مرغ گندیده بنویسند. گاهی با زعفران و یا با زرد چوبه و مواد رنگی دیگری که در کتب علوم غریبه ذکر شده است. کاغذ و قرطاس نوشتاری آنان نیز مهم بوده است. گاهی روی پوست و سنگ و استخوان هم می نویسند. مخصوصاً استخوان کتف گوسفند که بر آن هم طلسم می نوشتند. حال در زمینه ی مواردی که در بالا ذکر شد، به برخی از اشارات، غزالی و شیخ بهایی بر پایه نظریه مارسل موس می پردازیم:

نمونه مثال: غزالی در کتاب "مخزن الاوقاف": بخور ایام. (غزالی، بی تا، ۱۲۵)

باب بخور ایام.

از روز یکشنبه تا روز سه شنبه (و نیز دوشنبه) بخور درخت قسط (درختی در هندوستان)، در روز چهارشنبه بخور مقله آبی و روز پنجشنبه بخور درخت عود و روز جمعه بخور لبان سفید و روز پنجشنبه بخور آفل و هندوانه ابوجهل را باید حاضر کرد.

نمونه مثال: غزالی در کتاب "مجربات": اشاره به بخور عفران و... (غزالی، بی تا، ۴۰)

زعفران و مشک و گلاب، بر روی پوست آهو نوشت .
و اسم موکلین و خادمین آن روز را و بخور کنی به
زعفران و موی مطلوب و میعه سائله و لبان نر و بعد

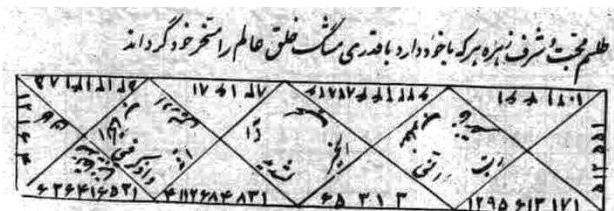
"میعه سائله نوعی صمغ درخت ست" لبان الذکر یا لبان نر نوعی صمغ درخت است"
نمونه مثال: غزالی در کتاب "مجربات": اشاره به بخور عود و زعفران: (غزالی، بی تا، ۸۴)

عزیمت زیر را بر روی ورقه ای سفید رنگ به زعفران
و گلاب به روز پنجشنبه در ساعت اول مشتری و بخور
کن به عود و زعفران و باید اول ماه باشد یا در روز
یکشنبه در ساعت شمس باشد .

مخزن الاوقاف: (غزالی، بی تا، ۱۳۳)

کاغذی را که این حرز بر آن نوشته شده، با چوب صندل، یا گل هندی دود
بده، فوری به مراد خود می‌رسی. این کاغذ را همراه خود داشته باش و یا در
خانه‌ای خالی آویزان کن.
در مواردی که رضای خدا در بین نباشد، از نوشتن این حرز حذر کن.

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "سر المستتر": طلسم محبت و شرف زهره با مشک. (شیخ بهایی، بی تا، ۹۲)

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "سر المستتر": به بخور عود، مصطکی و سنبل پاک اشاره نموده است. "مصطکی صمغ یا شیره
ی زرد رنگی از نوعی درختچه شبیه پسته می‌باشد". (شیخ بهایی، بی تا، ۱۳۸)

باب . در اعمال سیمیا جمع با بهاد و نوح ما بنویسد اسم ۲۹ و حرف ۱۳ را بطالع حوت و تری
در روی کاغذ مرقمندی به قلم نامی فارسی بخور کند به عود مصطکی و سنبل پاک و چون خواهد که ظاهر
گردانی عجیبی پس صورت آنکس را که خواهد کیش در نهایت امکان چن رنگت، بوطن خانه
را در میان آن دو کند ده نام منقوش و آن ۲۹ نام است تا ظاهر شود آنچه خواهد . همین قدر
کرد به بقیه دزد نگارنده موجود است مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز

بریک از ایام هفته نامی در علوم غریبه دارد
 نام روز اول آفتوز نام روز دوم اشوز نام روز سوم اشخه نام روز چهارم منت
 نام روز پنجم مشتویش - جدول مربعات را با سرخی بنویسد در وقت عمل راست کشید و خانه با
 را بزرگ و کوچک کند - طریقه چند مرتبه که یک خانه او خالی باشد و اضلاع راست باشد

ع	ل	ی
۷	۳	۶۹
۳۲	۶۸	۸
۱	۹	۷۱
۲۹		

۱۳۰۳	۱۳۰۲	۱۳۰۱	۱۲۹۹
۱۳۰۱	۱۲۹۹	۱۲۹۸	۱۲۹۷
۱۲۹۷	۱۲۹۶	۱۲۹۵	۱۲۹۴
۱۲۹۴	۱۲۹۳	۱۲۹۲	۱۲۹۱

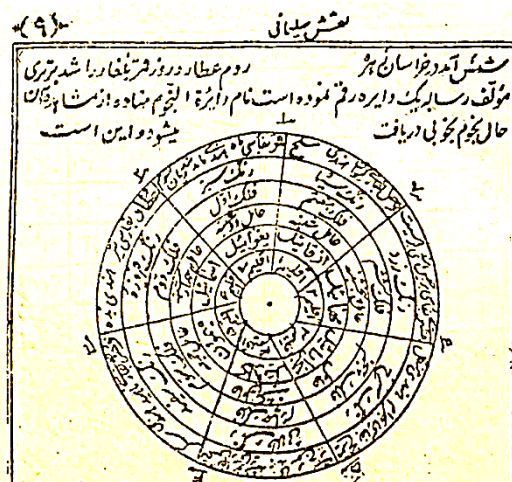
نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "سر المستتر" نام ایام هفته در علوم غریبه. (شیخ بهایی، بی تا، ۵۹)

سن	نیغ	اند	یشی	و بر	غالب	علی	کل	یشی
علی	کل	یشی	سن	نیغ	اند	یشی	و بر	غالب
یشی	و بر	غالب	علی	کل	یشی	سن	نیغ	اند
غالب	علی	کل	یشی	سن	نیغ	اند	یشی	و بر
اند	یشی	و بر	غالب	علی	کل	یشی	سن	نیغ
یشی	علی	نیغ	اند	یشی	و بر	غالب	علی	کل
و بر	یشی	یشی	کل	اند	یشی	نیغ	غالب	علی
نیغ	غالب	علی	یشی	یشی	کل	اند	یشی	علی
کل	اند	علی	نیغ	غالب	سن	و بر	یشی	کی

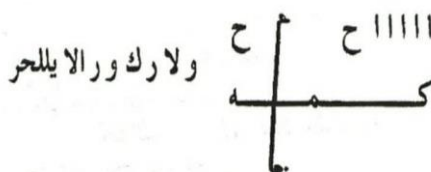
شیخ بهایی در سرالمستتر به کواکب اشاره دارد: "برای تسلط بر اعداء، روزی که مریخ در شرف زهره باشد این طلسم را بنویس: (شیخ بهایی، بی تا، ۳۶)

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "نقش سلیمانی" منازل بروج و کواکب را در این جدول بیان کرده است. (شیخ بهایی، بی تا، ۲۹)

عروق	انواع	اعداد	معنی	خاصیت	تعداد	طبايع	بجزرد	بروج	منازل	کواکب	جن	موکل
س	سبع	۱۸۰	یشی والا	مشک	۵۰۰	خشک	خوشبو	خوش	عفر	رضل	هموش	هواکيل
ع	صغ	۱۱۰	بلندتر	جلالی	۲۰۰	سرد	فلفل	سیند	زبان	مشتری	مشیر	لومانیل
ف	فناح	۴۸۹	کلونی والا	جلالی	۷۲	کرم	جوز	اسه	اکیر	ترنج	بعلیوش	سجاکیل
ص	صمد	۱۳۴	بی پروا	جلالی	۲۰۰	الفت	تر	بسا	میزان	قلب	شمس	الچایشل
ق	قادر	۳۰۵	قدرت والا	مشک	۳۰۰	خشک	ترنج	حوت	مشعل	زهره	شمس	عطرانیل
ر	رب	۲۰۲	پروردگار	جلالی	۷۲	سرد	کتاب	سیند	نفایم	عطاره	هموش	هواکيل
س	شفیع	۴۶۰	قولی	جلالی	۲۰۰	کرم	عود	سید	عقرب	بلده	شمس	سجاکیل
ت	تواب	۴۰۹	بوی خوش	جلالی	۳۰۰	عقدوم	تر	عسبر	دلو	سعدی	رضل	عزانیل
ث	ثابت	۹۰۳	قائم	جلالی	۴۰۰	بعض	خشک	عود	عقرب	سعدی	شمس	سجاکیل
خ	خاتق	۷۳۱	خلق کننده	مشک	۶۰	محبت	سرد	بنفشه	جدی	سعدی	ترنج	هواکيل
ذ	ذافر	۹۲۱	ذکر کننده	جلالی	۷۹	بعض	کرم	ریحان	فوس	اشنه	شمس	سجاکیل
ض	ضار	۱۰۰۱	ضرر زننده	جلالی	۷۲	جلالی	کرم	کرم	دلو	مقدم	زهره	عطرانیل
ظ	ظاهر	۱۱۰۶	آشکارا	جلالی	۲۵	عادت	خشک	کرم	حوت	مؤخر	عطاره	سجاکیل
ع	عفود	۱۲۸۶	آمرزنده	جلالی	۳۰	بعض	کرم	رضل	ریش	شمس	عقرب	لومانیل

موس در مورد سیطره ی جادوگر به پدیده ها گفته است:

"به نظر میرسد که این اتهامات جادو همیشه بی اساس نیستند. در واقع برخی از این گروهها ادعا می کنند که با نیروهای ابرانسانی خود که گاه دینی و گاه جادویی اند بر برخی پدیده ها سیطره دارند از نگاه یونانیان و اعراب و یسوعی ها برهنه ها جادوگرانی حقیقی بودند و در واقع نیروهایی نیمه الهی به آنان نسبت می دادند گروههایی هستند که ادعا دارند میتوانند باد و باران را برانگیزانند یا متوقف کنند. در قبیله ای استرالیایی در کوه گامبیر، یکی از طایفه ها موکل باد» است. همسایگان آنها قوم بوآندیک، آنان را متهم میکنند که به دلخواه خود باد و باران پدید می آورند حتی مردم سامه کیسه هایی پر از باد به ملوانان اروپایی می فروختند!." (موس، ۱۳۹۷، ۴۴) موس گفته است: ورود به این موضوعات و تمام مباحث جادو شرایطی دارد. این مناسک معمولاً آیینهایی منفی را نیز به همراه دارند که همه مردم به آنها عمل می کنند. تابوهای مربوط به طهارت و پاکی از چشم گیرترین و مفصل ترین این اعمال هستند. مثلاً زنی که شوهرش به شکار ماهیگیری یا جنگ رفته، باید اکیداً پاکدامنی خود را حفظ کند. هر چیزی که صفای خانه یا آرامش روستا را بر هم بزند موجب تهدید و به خطر افتادن جان و توفیق مردان غایب می شود. میان مردان و آنانی که در خانه می مانند هم بستگی نزدیکی وجود دارد." (موس، ۱۳۹۷، ۱۷۲) عمل جادو خود نوعی مناسک است که به واسطه سنت رسمیت و قطعیت می یابد و افعالی که در آن انجام می شوند در زمره آیینها به حساب می آیند این آیینها نباید با آیینهای ورود یا آیین های ملازم که در مراسم جادویی اجرا می شوند از یک سنخ انگاشته شوند. آماده سازی مواد لازم و درست کردن محصولات هدف اصلی و مرکزی تمامی مراسم است و آیینهای ورود و خروج خود را داراست. (موس، ۱۳۹۷، ۷۳) موس گفته است: «جوامعی هستند که در آنها شرکت در جادو کاری عادی و طبیعی است. در سراسر نواحی حوزه زبانها و فرهنگ مالایی - پولینزیایی آیینهای جادویی پرشمار و بسیار مهمی مربوط به جنگ هستند که همه جامعه آنها را برگزار می کنند.» (موس، ۱۳۹۷، ۷۳) غزالی در کتاب «مجربات» در مورد جنگ به طلسمی برای عزل ظالم اشاره کرده است: (غزالی، بی تا، ۸۶)

مجربات: مقدمات حضور برای رفتن نزد حاکم این طلسم را آورده است. (غزالی، بی تا، ۷۳)

رسمی و پرتشریفات است و در گذر زمان نیز بر تشریفات آن افزوده می‌شود چنان که در حاله‌ای از تصنع و تکلف عارفانه فرومی‌رود؛ به هر حال در جادو هیچ گرایشی به سادگی اعمال روزمره وجود ندارد. (موس، ۱۳۹۷، ۷۹)

فصل باطل ساختن جادو.
آمن الرسول و آية الكرسي والله من روائهم محیط
بل هو قرآن مجید فی لوح محفوظ
ایه فوق را نوشته از گردن آویزان کنید و یا در آب انداخته آن را بنوشید.

فصل راه رهایی از اجنه.
لوحهای از چوب درخت خرما را برداشته و در هر باز قطمهای از چوب، هفت بار سوره اخلاص (قل هو الله) بر آن نوشته شود. سپس این قطعات - و ب در آب جوشانیده شود و یا در آب شسته و اگر با این آب مریضی را غسل

نمونه مثال: غزالی در کتاب "مخزن الاوقاف": باطل ساختن جادو. (غزالی، بی تا، ۶۶)

بطلان اثر	کاف	کاف	کاف	کاف	کاف
۱	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۲	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹
۳	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۵	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴
۶	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹
۷	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴
۸	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹
۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴
۱۰	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹
۱۱	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴
۱۲	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹
۱۳	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴
۱۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹
۱۵	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴
۱۶	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹
۱۷	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴
۱۸	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹
۱۹	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴

نمونه مثال: شیخ بهایی در کتاب "سرالمستتر": باطل السحر. (شیخ بهایی، بی تا، ۹۲)

سرالمستتر: باطل سحر. (شیخ بهایی، بی تا، ۳۲)

شیخ بهایی در فصل دوازدهم از کتاب نقش سلیمانی مطلبی را تحت عنوان "دفعیه سحر" آورده است. (شیخ بهایی، بی تا، ۷۶).

نتیجه گیری

همانطور که موس هم گفته است: جادو مربوط به سنت است و نسل به نسل انتقال می‌یابد. آداب و مناسک جادویی کنش سنتی با تأثیری خودزا هستند. جادوگر ظاهری عجیب دارد. غیرعادی است با قوز، یک چشمی است یا دارای معلولیت. یهودیان و زنان بیشتر در معرض هستند. درست است جادوگر قدرت خود را از سنت می‌گیرد اما میزان این قدرت را افکار عمومی تعیین می‌کند. توانمندی جادوگر را جامعه به اومی دهد. جادو در طول تاریخ بشر همواره موضوعی جذاب و در عین حال مبهم و پر رمز و راز بوده و طیف گسترده‌ای از مطالعات فیلسوفان و کیمیاگران را در حوزه نظری به خود اختصاص داده است. در متن مقاله وجوه اشتراک را دیدیم. نظریه جادو در عین اینکه اثری ست خواندنی برای عامه مخاطبانی که به آیین‌ها و رسوم باستانی علاقمندند، امروزه بسیاری از پژوهشگران در حوزه‌های مختلف از کتاب «نظریه عمومی جادو» بهره برده و به آن ارجاع می‌دهند. نظریه جادو، نه تنها تصاویر شگفت‌انگیز و ناشناخته‌ای از جادو در انسان اولیه و فرهنگ‌های باستانی گوناگون ارائه می‌دهد، بلکه تحلیل‌های بدیع نویسنده، آن را به یک اثر کلاسیک و مهم تبدیل می‌نماید که بسیاری از زبان‌شناسان، روان‌شناسان، و مورخان دین و عرفان به آن ارجاع می‌دهند و پژوهشگران هنر از داده‌های آن استفاده می‌کنند. موس با مشاهده واقعیت اجتماعی مردمان «ابتدایی» به این نتیجه رسید که تفکر مردمان ابتدای نیز دارای عقلانیت خاص خود است. تأثیر این نظریه ی موس تنها منحصر به قوم‌نگاران نیست؛

بلکه زبان‌شناسان، روان‌شناسان، مورخان دین و متشرقان نیز وامدار او هستند. در روزگار ما که مسیرهای هنر، جادو و علم دوباره یکدیگر را قطع کرده‌اند، نظریه عمومی جادو تبدیل به اثری کلاسیک شده‌است.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

این مقاله مستخرج از رساله دکتری است.

مشارکت نویسندگان در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده اول: تهیه و آماده سازی نمونه ها، انجام آزمایش و گردآوری داده ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده ها،

تحلیل

و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش نویس مقاله.

نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

نویسنده سوم: استاد مشاور پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

- اخوان الصفا. (۱۴۰۵هـ). رسائل اخوان الصفا و خلآن الوفا، قم، مکتب الاعلام الاسلامی،
- باجلان فرخی، محمدحسین. (۱۳۵۸ش). باورها و دانسته‌ها در لرستان و ایلام، به کوشش محمد اسدیان خرم‌آبادی و دیگران، تهران، براتی، پرویز. (۱۳۹۵). بادهای افسون، مقدمه ای بر شناخت علوم غریبه در ایران، چاپ اول، تهران، نشر، چشمه
- بن تان، اگوست. (۱۳۵۴). سفرنامهٔ بن تان، ترجمهٔ منصوره اتحادیه (نظام مافی)، تهران: سپهر.
- بیابانی، محمد. (۱۳۶۹). حماسه ی درخت گلبانو، تهران، مرکز
- بیرو، آلن. (۱۳۸۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: انتشارات کیهان
- تفضلی آموزگار ژاله و احمد. (۱۳۷۲ش). اسطوره زندگی زردشت، تهران، نشر مرکز
- خزائلی، محمد. (۱۳۴۱ش). اعلام قرآن، تهران، نشر امیرکبیر
- رضایی باغبیدی، حسن. (۱۳۸۸). «جادو»، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران.
- رضی سید، نهج البلاغه. (۱۳۸۵ش). ترجمه عبدالمحمد آیتی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران
- دانش‌پژوه، محمدتقی، یواقیت العلوم و دراری النجوم، تهران، ۱۳۶۴ش
- فلور، ویلم. (۱۳۸۶). سلامت مردم در ایران، قاجار ترجمه ایرج نبی پور، بوشهر، دانشگاه علوم پزشکی
- کولیور رایس، کلارا. (۱۳۶۶). زنان ایرانی و راه و رسم زندگی آنان، ترجمهٔ اسدالله آزاد، تهران: آستان قدس رضوی.
- طلسم شاهی، نسخهٔ خطی، ش / ۸۲۰ ف کتابخانهٔ ملی جمهوری اسلامی ایران.
- گریگور، آرتر اس. (۱۳۶۱). اسرار طلسم و سحر و جادو "دنیای ماوراءالطبیعه انسان اولیه"
- هدایت، صادق. (۱۳۲۶ش). «جادوگری در ایران»، تهران، جهان‌نو
- موس، مارسل. (۱۳۹۷). نظریه عمومی جادو، ترجمه: حسین ترکمن نژاد، چاپ دوم، تهران، نشر مرکز
- یونگ، کارل گوستاو، (۱۳۸۴)، انسان و سمبل، ترجمه محمود سلطانی، چاپ پنجم، تهران، نشر جامی
- بلوکباشی، علی. (۱۳۵۹ش). «دیدگاه‌ها و نگرشها در مردم شناسی»، کتاب جمعه، تهران، س ۱، شم ۳۴
- افشانی، سید علی رضا. (۱۳۸۵). تبیین جامعه شناختی گرایش به خرافات در ایران « مطالعه ی موردی: شهر های اهواز، اصفهان و ایلام، پایان نامه ی دکتری جامعه شناسی دانشگاه اصفهان.

References

- Afshani, S. A. R. (2006). A sociological explanation of the tendency toward superstition in Iran: A case study of the cities of Ahvaz, Isfahan, and Ilam (Doctoral dissertation, University of Isfahan, Isfahan, Iran).
- Akhwan al-Safa. (1985). *Rasa'il Ikhwan al-Safa wa Khullan al-Wafa* [Epistles of the Brethren of Purity]. Qom: Maktab al-'Ilam al-Islami.
- Amini, J., & Tafazzoli, A. (1993). *The myth of the life of Zoroaster*. Tehran: Markaz Publishing
- Barati, P. (2016). *Bewitched winds: An introduction to the study of occult sciences in Iran*. Tehran: Cheshmeh Publishing.
- Bayabani, M. (1990). *The epic of the Golbanu tree*. Tehran: Markaz Publishing.
- Biro, A. (2001). *Dictionary of social sciences* (B. Saroukhani, Trans.). Tehran: Keyhan Publications.
- Blockbashi, A. (1980). Perspectives and attitudes in anthropology. *Ketab-e Jomeh*, 1 (34).
- Bontemps, A. (1975). *The travelogue of Bontemps* (M. Ettehadieh, Trans.). Tehran: Sepehr.
- Curzon Rice, C. (1987). *Persian women and their ways of life* (A. Azad, Trans.). Tehran: Astan Quds Razavi.
- Daneshpazhooh, M. T. (1985). *Yawaqit al-'Ulum wa Darari al-Nujum*. Tehran.
- Dehkhoda, A. A. (n.d.). *Loghatnameh Dehkhoda* [Dehkhoda Dictionary]. Tehran: University of Tehran Press.
- Eliade, M. (1987). *The encyclopedia of religion*. New York: Macmillan.
- Encyclopaedia Iranica. (1990–1991). E. Yarshater (Ed.). Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.
- Flora, W. (2007). *Public health in Qajar Iran* (I. Nabipour, Trans.). Bushehr: Bushehr University of Medical Sciences.
- Gregor, A. S. (1982). *Secrets of talismans, sorcery, and magic: The supernatural world of early humans*.
- Hedayat, S. (1947). *Magic in Iran*. Tehran: Jahan-e Now Publishing.
- Khazaeli, M. (1962). *A 'lam al-Qur'an*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Mauss, M. (2005). *A general theory of magic* (R. Brain, Trans.). London: Routledge. (Original work published 1902) DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203992930>
- Mauss, M. (2018). *A general theory of magic* (H. Torkaman-Nejad, Trans.). Tehran: Markaz Publishing.
- Razavi Baghbidi, H. (2009). *Magic*. In *Encyclopaedia Islamica*. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia.
- Razi, S. (2006). *Nahj al-Balagha* (A. M. Ayati, Trans.). Tehran: Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami.
- Royal talisman manuscript. (n.d.). Manuscript No. 820F. National Library of the Islamic Republic of Iran.
- Jung, C. G. (2004). *Man and his symbols* (M. Soltaniyeh, Trans.). Tehran: Jami Publishing.